

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ühiskonnateaduste instituut

Helena Heidemann

**Laps kehtivas ja planeeritavas alaealiste õigusrikkujatega tegelemise
süsteemis**

Bakalaureuse töö

Juhendaja: Dagmar Kutsar (PhD)

Tartu 2014

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Helena Heidemann 02.06.2014

ABSTRACT

Child in active and planned system of juvenile offender.

The current system for juvenile offenders has been valid for 16 years. After many amendments, a conclusion has been reached that Estonia needs a new law, which would be more child focused and based on children's needs. As a result, a draft bill for interfering into juvenile delinquency cases, was created.

The aim of this study is to learn more about the current juvenile offender system and compare it to the draft bill for interfering into juvenile delinquency cases and to other countries' experiences. For that purpose, the author has researched many different laws, analyzed statistics about juvenile committees and has included experiences from Finland, Canada and many other countries into the analyses.

The study showed, that there are still many questions about the new system and not everybody is satisfied with such changes. Although the new system tries to be more child focused and pay more attention to the protection of child rights and interests, it cannot be said that the interest of the child will be always protected by being based on the children's needs. However, the new law will not be implemented right now, but the way how we rehabilitate young offenders in the future, will certainly be different from our current system.

Key words: juvenile sanctions, child right and interests, juvenile offender

SISUKORD

SISSEJUHATUS	6
I peatükk - UURIMUSE TAUST JA PROBLEEMI SEADE	8
1.1. Ülevaade kehtivast alaealiste mõjutusvahendite seadusest	8
<i>Seaduse reguleerimisala</i>	8
<i>Mõjutusvahendid</i>	10
<i>Sekkumise korraldaja – alaealiste komisjon</i>	12
1.2 Lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu	14
<i>Uue seaduse koostamise põhjused</i>	14
<i>Lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduse eesmärgid</i>	15
<i>Lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduse tähtsamad punktid (vt Lisa 2)</i>	15
1.3 Lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu eeskujuriikide tutvustus.....	18
<i>Üldsätted - Seaduste iseloomustus</i>	18
<i>Süüteo võime iga ja vastusele võtmise alused</i>	19
<i>Mõjutusvahendid</i>	19
1.4 Probleemi seade.....	21
II peatükk - UURIMUSE METOODIKA	23
<i>Metodoloogia valik</i>	23
<i>Teoreetiline lähtekoht - laps kui objekt või subjekt</i>	24
<i>Andmed</i>	24
<i>Uurimuse käik</i>	25
<i>Analüüsiskeem</i>	26
<i>Uurija refleksiivsus</i>	26
III peatükk - ANALÜÜS.....	27
<i>Sõnakasutus ehk väljendid</i>	27
<i>Üldsätted</i>	28
<i>Sekkumise algatamine</i>	32
<i>Võimalikud kohaldatavad meetmed</i>	33
<i>Kohustused ja õigused</i>	35
<i>Tulemuslikkuse hindamine</i>	36
IV peatükk - ARUTELU: laps muutuvast õigussüsteemis.....	38
<i>Lapse huvide ja õiguste parem kaitse?</i>	38

<i>Dilemma: „lapsest kasvab inimene“ vs „laps on inimene“</i>	39
<i>Sekkumiskorraldaja vs alaealiste komisjon - kas üks on parem kui mitu?</i>	41
V peatükk - KOKKUVÕTE	43
KASUTATUD KIRJANDUS.....	45
LISA 1 Alaealiste mõjutusvahendite seadus.....	47
LISA 2 Lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu	59
LISA 3 Sekkumismeetmed	65

SISSEJUHATUS

Minu lapsepõlv möödus turvalises kodus vanemate kaitsva tiiva all, kus ei saanud midagi halba juhtuda. Mul on noorem õde ja vend. Me kasvasime üles maakohas, oma majas, ning saime väljas nii palju ringi joosta kui süda vähegi ihkas. Ka kool, kus oma esimesed üheksa klassi õppisin, ei olnud väga suur, kuid piisav selleks, et mahutada ühe valla lapsed mõnusasti ühte majja õppima. Kõik tundus ilus ja turvaline. Umbes kuuendas klassis sain aru, et minu jaoks nii igapäevane ja rahulik maailm ei ole kõigi laste reaalsus. Esimest korda politsei autot koolimaja ees nähes valdas mind hirm. Teadmine, et nad on siin halbade laste pärast, oli hirmutav. Sellest hetkest hakkasin ma teadvustama, et tundides väga palju korda rikkuvad lapsed saadetakse kellegi juurde, kes nendega pahandab ja neile korrarikkumise eest karistuse määrab. Veel selgemaks sai õigusrikkujatega tegelemise kord siis, kui mu sõbrannal koolis telefon varastati ja nii tema kui ka üks teine tüdruk pidid politseile tunnistust andma. Minu mõtetes keerles sellel hetkel ainult see, et miks keegi peaks telefoni varastama ning mis selle lapsega edasi tehakse. Kas ta saadetakse vangi? Kas talle tehakse trahvi? Mis tunne see on, kui sa tead, et sa oled varastamises süüdi? Veidi vanemaks saades õppisin, et on olemas alaealiste komisjonid, kes otsustavad, mida seadust rikkunud lastega edasi teha. Siis ei olnud ma veel teadlik, et ka koolis mitte käimine on karistatav palju rohkemate vahenditega kui pelgalt vanematele määratav rahatrahv. Kuid minu jaoks oli see piisav, et mõista olukorda, kuhu ma mitte kunagi sattuda ei taha. Sain aru, et see, mida tehakse halvasti käituvate lastega, ei ole see, mida ma tahan, et minuga tehakse.

Alaealiste komisjonid on olnud seadust rikkunud lastega tegelemises võtmeinstitutsioonid juba 16 aastat. Nüüd, pärast mitmeid seadusmuudatusi, on Haridus- ja teadusministeerium otsustanud, et oleks vaja täiesti uut seadust, mis reguleeriks alaealiste õigusrikkujatega tegelemise korda, kuna kehtiv süsteem ei ole piisavalt tõhus ning lapse heaolu arvestav. Kuna seadust rikkuvad alaealised on alati olemas olnud, ning ilmselt ka jäävad alatiseks eksisteerima, tundus huvitav uurida kuidas seadust muuta kavatakse ning millest lähtutakse uut seadust kokku pannes. Kas meie suunaks õigusrikkujatega tegelemisel on pehme

nõustamine või range noortekohus, oli peamine küsimus, mis mind, kui ülikooli lõpetavat sotsiaaltöötajat, huvitas.

Antud töö eesmärgiks on kirjeldada kehtivat alaealiste õigusrikkujatega tegelemise korda ning võrrelda seda planeeritavate muutustega. Uurimisküsimustena võetakse vaatluse alla mõjutusvahendid ning nende rakendamise kord nii kehtivas, kui ka tulevases seaduses. Samuti uurin, kuidas on teiste riikide praktika mõjutanud uue seaduse kontseptsiooni, ning kas lapse positsioon muutub uue seaduse jõustudes teistsuguseks kui ta on praeguses alaealiste mõjutusvahendite seaduses.

Järgnev bakalaureuse töö käsitleb alaealiste mõjutusvahendite seadust ning lapse õigusrikkumisse juhtumisse sekkumise seaduseelnõud. Võtan vaatluse alla kahe seaduses rakendatavad mõjutusvahendid, rakendamise korra ning lapse paiknemise süsteemis. Töös kirjeldatakse kõigepealt Eesti hetkeolukorda, andes ülevaate seaduse tähtsamatest punktidest ning statistilistest näitajatest. Seejärel on välja toodud lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu tähtsamad punktid ning eeskujuriikide praktikad. Järgneb analüüs kahe seaduse peamistest erinevustest, kuhu on kaasatud ekspertintervjuudest saadud arvamused. Töö lõpuosa koosneb arutlusest lapse heaolust ning vajadustest kahe süsteemi võrdluses ning bakalaureusetöö kokkuvõttest. Lisadena on välja toodud alaealiste mõjutusvahendite seadus, lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu ning viimase sekkumismeetmete nimekiri.

I peatükk - UURIMUSE TAUST JA PROBLEEMI SEADE

Alaealiste õigusrikkujatega tegelemise süsteem on kompleksne ning kindlaid reegleid järgiv. Selleks, et saada kehtivast seadusest paremat ülevaadet, ning mõistmaks, millest tulenevad muudatused uues seaduseelnõus, annab järgnev peatükk ülevaate kehtivast alaealiste mõjutusvahendite seadusest, uuest lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõust ning viimase osana on esitatud teiste riikide alaealiste õigusrikkujatega tegelemise praktikad.

1.1. Ülevaade kehtivast alaealiste mõjutusvahendite seadusest

Hetkel kehtiv alaealiste mõjutusvahendite seadus võeti Riigikogu poolt vastu 1998. aasta jaanuaris (AMVS tõlgendused ja seadusandlik raamistik, 2006). Seega on vastav seadus kehtinud juba 16 aastat. Erinevaid redaktsioone on seadusele kohaldatud 15 korral ning ulatuslikum muutmine võeti ette 2007. aastal (Seletuskiri, 2013).

Järgnev alapeatükk annab ülevaate alaealiste mõjutusvahendite seadusest ning sellega seotud erinevad statistilistest näitajatest, tuginedes Eesti Noorsootöö Keskuste poolt välja antavatele alaealiste komisjonide aastaaruannetele, Statistikaameti andmebaasile ning alaealiste mõjutusvahendite seadusele.

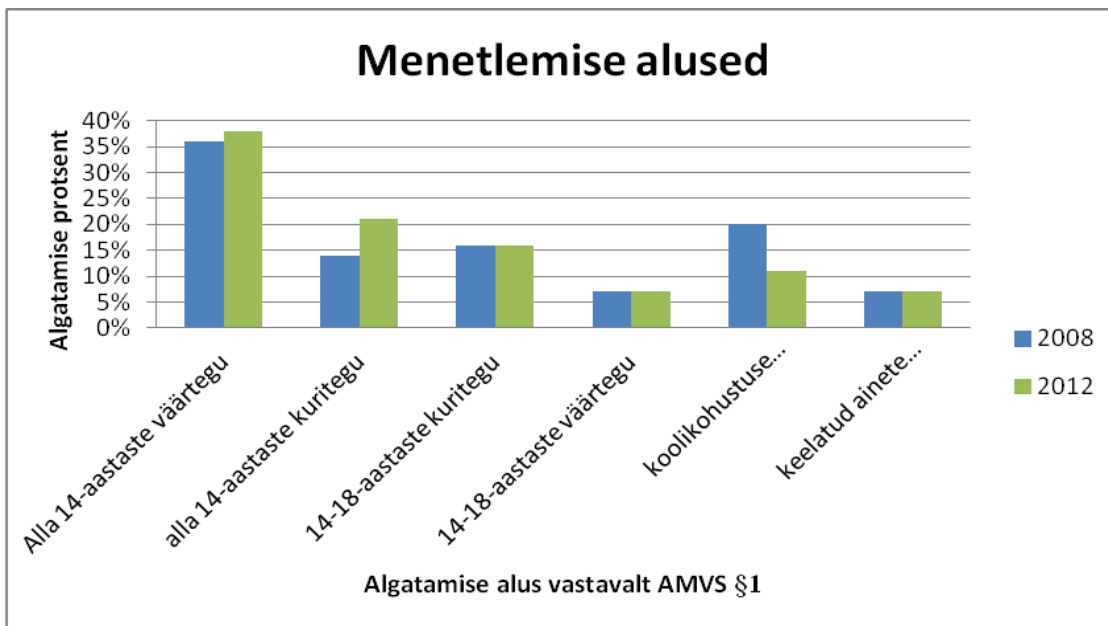
Seaduse reguleerimisala

Alaealiste mõjutusvahendite seadust kohaldatakse alaealisele, kes on nooremana kui 14-aastaselt toime pannud karistusseadustikus või mõnes muus seaduses määratletud kuriteokoosseisule või väärteokoosseisule vastava õigusvastase teo (AMVS §1 lg2). Samuti kohaldatakse seadust 14-18-aastasena karistusseadustikus või mõnes muus seaduses määratletud kuriteo või väärteo toime pannud noortele, kui prokurör või kohtuväline menetleja on leidnud, et isikut saab mõjutada karistust kohaldamata või karistusseadustikus §-s 87 ettenähtud mõjutusvahendit kohaldamata ja kriminaalmenetlus või väärteomenetlus on tema suhtes lõpetatud (AMVS §1). Seadust kohaldatakse ka noorele, kes ei täida koolikohustust lähtuvalt Eesti Vabariigi haridusseaduse paragrahvist kaheksa või tarvitab alkohoolseid jooke, narkootikume või psühhotroopseid ained (AMVS §1 lg 3).

2012. aastal suunati alaealiste komisjoni 2029 noort (Alaealiste komisjonid 2011), mis moodustab 1,5% kogu 7-17-aastaste vanusegrupist (Statistikaameti andmebaas, autori arvutused). 1999. aastal, mil käesolev seadus oli kehtinud ühe aasta, oli vastavateks näitajateks 1307 last (Alaealiste komisjonid 2011), mis moodustas 17% vastavast vanusegrupist (Statistikaameti andmebaas, autori arvutused). Aastate jooksul on alaealiste komisjoni suunatud noorte hulk kõikunud märgatavalt, ulatudes kõrghetkedel 4062 lapseni aastal 2006 (Alaealiste komisjonid 2011). Samamoodi on muutunud ka komisjoni suunatute sooline ning vanuseline osakaal. Kuigi poistega seotud juhtumeid on alati rohkem olnud, siis on ka tüdrukute osakaal aasta-aastalt tõusnud. Aastal 1999 moodustasid tüdrukutega seotud juhtumid 24% kõigist juhtumitest (Alaealiste komisjonid 2011). 2012. aastal oli vastavaks näitajaks 30% (Alaealiste komisjonid 2012). Seega ei ole tõus olnud väga suur, kuid siiski märgatav. Samas ei ole muutunud tüdrukute osakaal 7-17-aastast seas – nii 1999. kui ka 2012. aastal moodustasid tüdrukud 49% vastavast eagrupid (Statistikaameti andmebaas, autori arvutused). Seega ei ole tüdrukute osakaalu tõus seletatav rahvastiku muutustega. Sarnaseid tüdrukute ja poiste protsendilisi jaotusi võis märgata ka külastades Tartu alaealiste komisjoni istungit, kus kümnest käsitletud juhtumist 4 moodustasid tüdrukud ning 6 poisid.

Vaadates alaealiste komisjoni suunatud laste vanuselist koosseisu, siis suurem enamus neist on alla süüteo võime. 2012. aastal oli 59% juhtudest sellised, kus arutati alla 14-aastase lapse juhtumit (Alaealiste komisjonid 2012). Tähelepanuväärne on veel asjaolu, et enamus neist rikkumistest, 57%, moodustavad väärteod (Alaealiste komisjonid 2012). 14-aastaste ja vanemate puhul moodustab kõige suurema rikkumiste arvu koolikohustuse mittetäitmine - 21% kõigist antud vanusegrupis menetletud juhtudest (Alaealiste komisjonid 2012). Eelnevalt nimetatud õigusrikkumiste liigid, väärteod ning koolikohustuse mittetäitmine, olid ka kaks kõige suurema osakaaluga menetluse alust 2012. aastal (Joonis 1) (Alaealiste komisjonid 2012). Aastal 2008, mil algatamise aluseid oli 4529 (Alaealiste komisjonid 2008), mis on 3%

rohkem kui 2012. aastal, olid kõige suuremad rikkumiste alused väärted ja kuriteod.

Joonis 1. Alaealiste komisjoni saadetud taotlused vastavalt taotluse alustele aastatel 2008 ja 2012

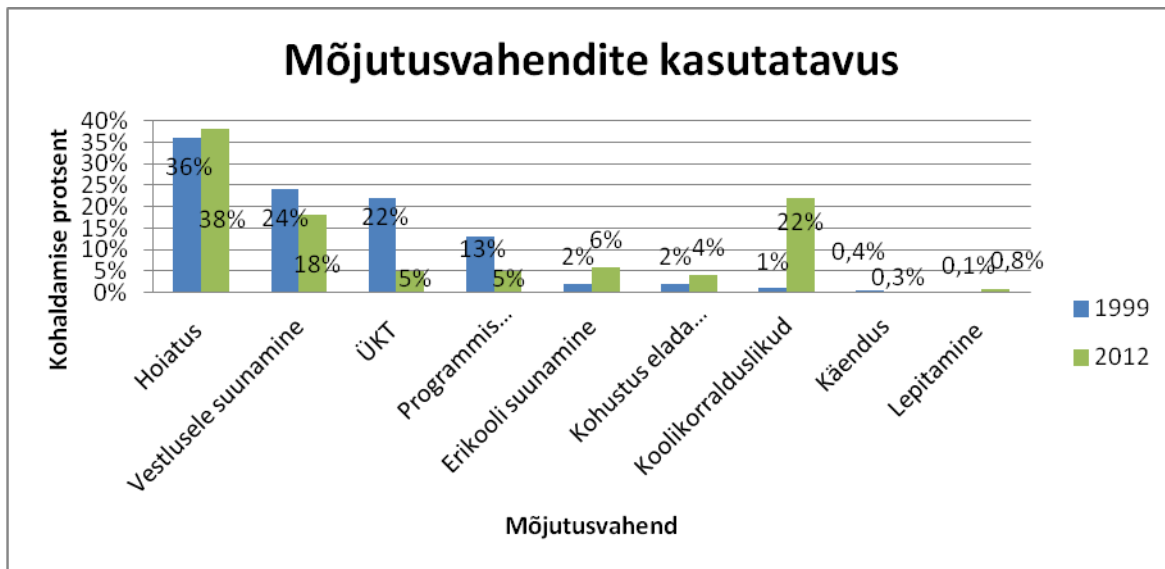
Allikas: Alaealiste komisjonid 2008; Alaealiste komisjonid 2012

Eelnevast nähtub, et alaealiste mõjutusvahendite seaduse kohaldamiseks on mitmeid erinevaid võimalusi ning aastate jooksul on neid kõiki ka kasutatud. Kuigi komisjoni suunatud laste arv on langenud, siis on muutunud suunatud sooline jagunemine, mis näitab tõusvat trendi tüdrukute osas. Samuti on muutunud algatamise alused, kus on tõusnud koolikohustuse mittetäitmine.

Mõjutusvahendid

Selleks, et panna noori seaduskuulekalt käituma, ning neid õiguskuulekalt ühiskonda resotsialiseerida, kohaldatakse neile mõjutusvahendeid. Alaealiste komisjonil on võimalik valida üheksa erineva mõjutusvahendi vahel (vt Lisa 1 §3). Mõjutusvahendi valikul lähtub alaealiste komisjon õigusrikkuja isikust, toimepandud õigusrikkumise raskusastmest ning tema suhtes varem kohaldatud mõjutusvahendite tulemuslikkusest (AMVS §7 lg2). Mõjutusvahendi määramisel arvestatakse ka alaealise esindaja, sotsiaalametniku, õppeasutuse esindaja ja politseiametniku arvamust ning alaealise nõusolekut võtta endale kohustusi vabatahtlikult (AMVS §7 lg3). Komisjonid kasutavad kõiki seaduses sätestatud vahendeid, et

noori mõjutada. Oluline on see juures veel märkida, et ühele lapsele võib kohaldada korraga rohkem kui ühte mõjutusvahendit.

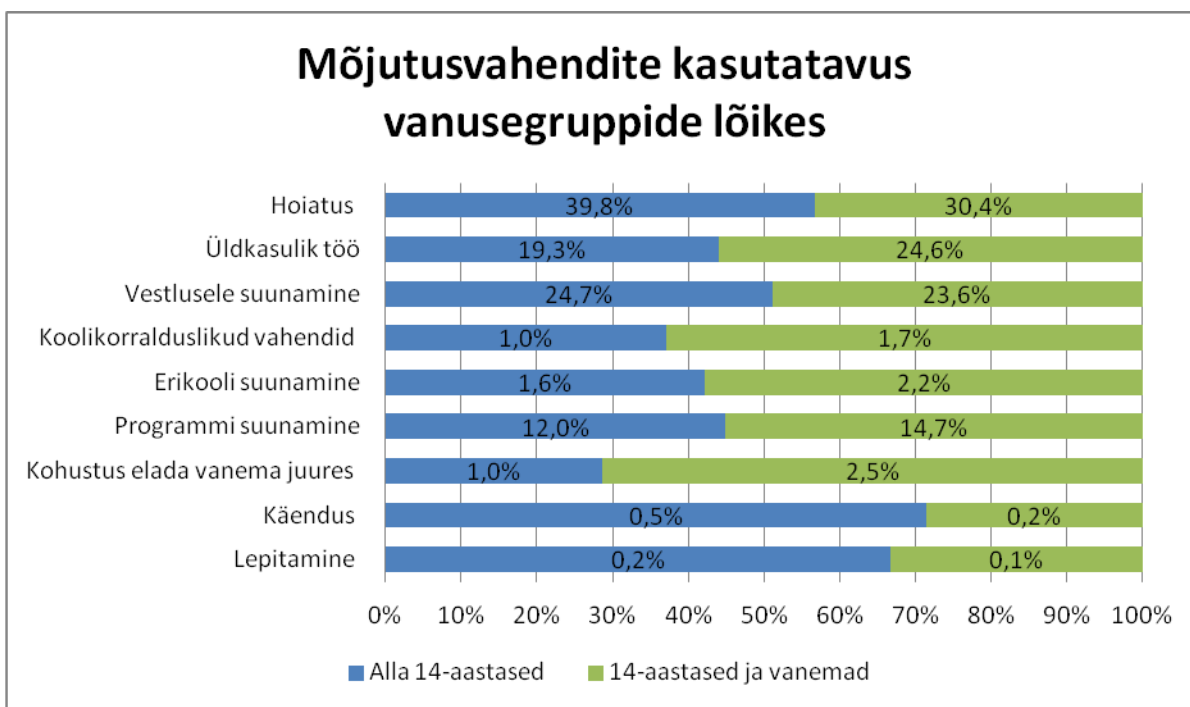
Joonis 2. Mõjutusvahendite kasutatavus aastatel 1999 ja 2012

Allikas: Alaealiste komisjonid 2012; Eesti alaealiste komisjonid 1999-2004

Nagu lähtub Jooniselt 2, siis läbi aastate on kõige enam rakendatud mõjutusvahendina hoiatust. 2012. aastal järgnes sellele koolikorralduslikud mõjutusvahendid ning aastal 1999 spetsialisti juurde vestlusele suunamine. Kõige enam ongi just kasvanud koolikorralduslike vahendite rakendamine ning kõige enam on võrreldes 1999. aastaga langenud ühiskondlikult kasuliku töö rakendamine.

Kui vaadata mõjutusvahendite kasutatavust vanusegruppide lõikes aastal 2012 (Joonis 3), siis selgub, nii nagu ka eelmisel joonisel välja tuli, et kõige sagedamini kasutatav mõjutusvahend on mõlemas vanusegrupis hoiatus, mida nooremas vanusegrupis kasutati 39,8% kõigist juhtumitest ning vanemas eagrupid 30,4% juhtumitest. Enamvähem sama palju kasutatakse mõlemas vanusegrupis spetsialisti juurde ning erinevatesse programmidesse suunamist. Märkimisväärselt enam kasutatakse 14-aastaste ja vanemate laste puhul, võrreldes noorematega, kohustust elada vanemate juures. Nooremad kui 14-aastased paistavad see-eest silma enam kui kahekordse rakendamiskordadega käendamises ja lepitamises. Taolist mõjutusvahendite jaotuvust võis märgata ka Tartu alaealiste komisjoni istungil, milles vaatlejana osalesin, kus 10 lapsest 3 suunati programmi, neljale määrati kohtumine nõustaja

või psühhiaatriga ning hoiatus ja ühiskondlik töö määrati võrdselt kahele lapsele. Mõlemad hoiatuse saanud lapsed olid alla süüteo võime.

Joonis 3. Mõjutusvahendite kasutamine eagruppide lõikes 2012. aastal

Allikas: Alaealiste komisjonid 2012

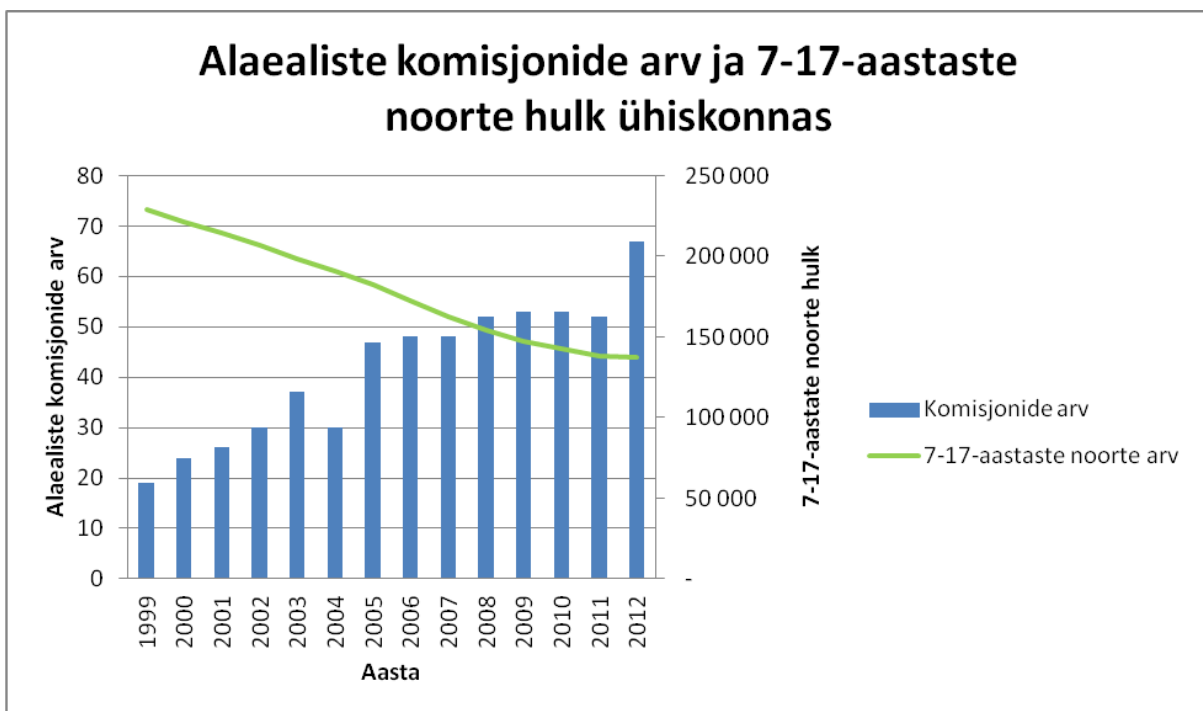
Sekkumise korraldaja – alaealiste komisjon

Alaealiste komisjon on seitsmeliikmeline kogu, kes vaatab üle alaealiste komisjonile suunatud juhtumid ning määrab vastavad mõjutusvahendid. Komisjoni kuuluvad haridus-, sotsiaal- ja tervishoiualaste töökogemustega isikud, politseiametnik, kriminaalhooldusametnik ja maavalitsuse koosseisuline teenistuja, kohaliku omavalitsuse alaealiste komisjoni puhul volikogu esindaja ning linnavalitsuse juurde moodustatud komisjoni puhul halduskogu esindaja (AMVS §12).

Alaealiste komisjon moodustatakse maakonna maavanema korraldusega (AMVS §11 lg1). Kohalik omavalitus võib kooskõlastatult maakonna alaealiste komisjoniga moodustada linna või valla alaealiste komisjoni (AMVS §11 lg1) (vt Lisa 1 §11). Suuremate maakondade juurde moodustatud kohaliku omavalitsuse või linnaosa alaealiste komisjonid on eriti olulised vähendamaks maakondlike komisjonide töömahtu ning seega tõstmaks töö kvaliteeti (AMVS tõlgendused ja seadusandlik raamistik, 2006).

Lisaks mõjutusvahendite määramisele on alaealiste komisjonil ka teisi eesmärke. Näiteks töötavad nad oma haldusterritooriumil välja kriminaalpreventiivse arengukava; teevad koostööd kohalike omavalitsuste, koolide, politsei, kriminaal- ja tervishoiutöötajatega jt kriminaalpreventiivse tegevuse ennetamiseks; teevad koostööd mittetulundusühingute ja vabatahtlikega; korraldavad koolitusi koostöövõrgustikule (seminarid, konverentsid, ümarlauad); finantseerivad alaealistele korraldatavaid kriminaalpreventiivseid projekte; annavad hinnangu oma haldusterritooriumil läbiviidavatele programmidele ning annavad välja juhendmaterjale ja artikleid (AMVS tõlgendused ja seadusandlik raamistik, 2006). Seega on alaealiste komisjonide töö palju laiahaardelisem ning ei piirdu vaid mõjutusvahendite määramisega. Siiski moodustab viimane kõige suurema osa nende igapäevatööst.

2012. aastal tegutses Eestis 67 alaealiste komisjoni (Alaealiste komisjonid Eestis, 2013). Nagu nähtub Jooniselt 4, siis on alaealiste komisjonide arv aja jooksul pidevalt tõusnud. Sellele vastupidiselt on langenud 7-17-aastaste noorte osakaal Eesti ühiskonnas (Joonis 4).

Joonis 4 Alaealiste komisjonide arv Eestis aastatel 1999-2012 ning 7-17-aastase noorte arv Eestis aastatel 1999-2012

Allikas: Statistikaameti andmebaas, Alaealiste komisjonid 2011, Alaealiste komisjonid 2012

1.2 Lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu

Olles eelneva alapeatüki käigus tutvunud alaealiste mõjutusvahendite seaduse ning selle statistiliste näitajatega, on nüüd õige aeg üle vaadata lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu täpsem kirjeldus. Kuna uues seaduses on võrreldes praegusega päris mitmeid olulisi sisulisi muudatusi, siis toon järgneva osa jooksul välja seaduseelnõu koostamise põhjused, eesmärgid ning ka eelnõu kõige olulisemad punktid. Peatükk tugineb lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu seletuskirjale.

Uue seaduse koostamise põhjused

Kehtiv AMVS jõustus 1.septembril 1998. Aja jooksul on seadust muudetud 15 korral, enamasti seoses muude seaduste muutmise või rakendamisega. Riigikontrolli 2010. aastal läbi viidud erikoolide ja alaealiste komisjonide järelauditi tulemused ajendasid Haridus- ja Teadusministeeriumi analüüsima alaealiste komisjonide tegevust, alaealiste komisjoni suunatud õiguserikkumise asjade menetlemise protseduuri ja kehtiva korra vastavust Eestile kohustuslike alaealiste õiguserikkujate kohtlemist reguleerivate rahvusvahelistele dokumentidele. Ajendi uue seaduse koostamiseks andsid järgnevad analüüsi tulemusena päevakorda kerkinud probleemid:

- alaealiste õiguserikkujate õigused ja huvid ei ole piisavalt kaitstud, erinevused komisjonide praktikas aitavad kaasa süüvõimetute laste käitumise kriminaliseerimisele
- ei ole kehtestatud selgeid põhimõtteid õiguserikkumise toime pannud laste kohtlemiseks, mistõttu praktika ei ole piisavas kooskõlas vastavate rahvusvaheliste soovitusetega
- protseduurid ei võimalda piisavalt kiiret vastust lapse õigusvastasele teole, ei paku piisavalt võimalusi kahju heastamiseks ega toeta lapse naasmist ühiskonna täisväärtuslikuks liikmeks
- mõjutusvahendite määramine ei põhine olukorra ja lapse probleemi hindamisel, mõjutusvahendite tulemuslikkust ja mõju ei hinnata süsteemselt
- alaealiste komisjonide tegevus seisab eraldi olemasolevast tugiteenustest, mis loob võimaluse teenuste dubleerimiseks ja piiratud ressursside ebaotstarbekaks kasutamiseks

Lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduse eesmärgid

Seaduseelnõuga kehtestatava korraldusmudeli eesmärgiks on seletuskirja kohaselt lahendada eelnevalt kirjeldatud probleemid ning saavutada eesmärgid, mis olid eelnõu väljatöötamise lähtekohaks: mõjutada lapse probleemkäitumise tegelikke põhjuseid, nii et see võimaldaks ennetada kordusrikkumisi; luua lapsele arusaadav seos rikkumise ja tagajärje vahel; kujundada lapsel ja tema vanematel arusaam vastutusest turvalise ühiskonna tagamisel ning loimida õigust rikkunud lapsed pärast sekkumise lõppu uuesti ühiskonda selle tavaliikmena.

Muuhulgas peeti seaduseelnõu väljatöötamisel oluliseks järgmisi punkte:

- siduda sekkumismeetme määramine tihedalt käitumise põhjuste hindamisega
- kaasata laps sekkumise protsessi sisukalt ja tema õigusi, eriti õigust ärakuulamisele, arvestades, aidates tal seeläbi aru saada oma käitumise tagajärgedest
- tagada kiire ja paindlik ning lapse huvidest lähtuv tegutsemine
- luua sekkumise mõju hindamise süsteem ja võimalus jätkutoe määramiseks
- siduda õiguserikkumise juhtumite puhune sekkumine suuremal määral muude laste abistamise tugisüsteemidega, et seeläbi vältida dubleerimist ja suurendada meetmete koosmõju

Lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu (LÕJSS) tähtsamad punktid (vt Lisa 2)

Lapse õiguserikkumise juhtumisse sekkumise põhimõtted (LÕJSS §2):

- Lapse õiguserikkumise juhtumisse sekkumisel tuleb seada esikohale lapse huvid ning arvestada lapse vanusest, rahvusest, soost ja isiksuse arengust tulenevate iseärasustega.
- Sekkumisel tuleb tagada: lapse õiglane kohtlemine; lapsele võimalus aru saada toime pandud teo tagajärgedest ja nende eest vastutada; asjakohane ja viivituseeta tegutsemine; lapsele võimalus tegu ja selle tagajärjel tekkinud kahju heastada ning osaleda edaspidi ühiskonnaelus selle võrdväärse liikmena.
- Lapse kohtlemisel lähtutakse Eesti Vabariigi lastekaitse seadusest, arvestades käesoleva seaduse erisusi

Sekkumine koosneb viiest osast (LÕJSS §3):

- sekkumise algatamine
- sekkumishindamine

- sekkumismeetme määramine ja selle rakendamise korraldamine
- sekkumismeetme rakendamine
- sekkumismeetme tulemuslikkuse hindamine ja jätkutoe vajaduse hindamine

Sekkumine algatatakse kohtuvälise menetleja, uurimisasutuse, prokuratuuri või kohtu saadetud juhtumi registreerimisel. Sekkumise algatamisel loob sekkumise korraldaja juhtumi kohta toimiku, kus säilitatakse sekkumisülesannete täitmiseks vajalikke dokumente. (LÕJSS §8)

Esimese sammuna pärast sekkumise algatamist viiakse läbi sekkumishindamine. See sisaldab lapse iseloomustust, tema sotsiaalse keskkonna kirjeldust, lapse käitumist mõjutavate riski- ja kaitsetegurite kirjeldust ning nendest tulenevat põhjendatud ettepanekut sekkumismeetme määramiseks. Sekkumishinnangu koostamisel võib sekkumise korraldaja kaasata asjakohaseid eksperte. (LÕJSS §9 lg2)

Sekkumismeetme määramise otsus tehakse kümne tööpäeva jooksul alates sekkumishindamise lõpetamisest. Sekkumismeetme määramisel peab sekkumise korraldaja (LÕJSS §14):

- tegema kõik endast oleneva, et laps ja tema teo tagajärjel kahju kannatanud isik jõuaksid kokkuleppele kahju heastamises või omavahelise konflikti lahendamises
- eelistama lapse õigusi ja vabadust vähim piiravat meetet, mis tagab sekkumise eesmärgi täitmise, kui lapse huvidest ei tulene teistsugust vajadust
- eelistama meetet, mis võimaldab lapsel oma teoga tekitatud kahju heastada ja arendab tema vastutustunnet
- eelistama meetet, mida on võimalik rakendada lapse loomulikus keskkonnas tema elukohas või selle lähedal, kui lapse huvidest ei tulene teistsugust vajadust.

Lapse õiguserikkumise juhtumisse sekkumisel võib määrata eelkõige järgmisi sekkumismeetmeid (Vabariigi Valitsuse määrus) (vt Lisa 3):

1) Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse paragrahvi 58 alusel rakendatavad tugi- ja mõjutusmeetmed

- 2) Noorsootöö seaduse paragrahvi 3 tähenduses rakendatav noorteprojekt või noorteprogramm, paragrahvi 10 alusel rakendatav noortelaager, paragrahvi 12 alusel rakendatav projektlaager
- 3) Sotsiaalhoolekande seaduse paragrahvi 11 alusel rakendatav sotsiaalnõustamine, paragrahvi 11 2 alusel rakendatav rehabilitatsiooniteenus alaealiste komisjoni poolt suunatud noorele
- 4) Eesti Vabariigi lastekaitse seaduse paragrahvi 58 alusel rakendatav järelhooldus, paragrahvi 61 alusel rakendatav tugiperekond või –isik
- 5) Psühhiaatrilise abi seaduse paragrahvi 3 alusel rakendatav vabatahtlik psühhiaatiline abi
- 6) Lepitusseaduse paragrahvi 1 lõike 2 alusel rakendatav lepitusmenetlus
- 7) Ohvriabiseaduse paragrahvi 6 3 lõike 2 alusel rakendatav lepitusteenus

Sekkumise korraldaja peab jälgima sekkumismeetme rakendamist. Vajaduse korral on sekkumise korraldajal õigus nõuda sekkumismeetme rakendajalt vahearuande esitamist (LÕJSS §18 lg 2).

Sekkumismeetme tulemuslikkuse hindamisel selgitatakse välja jätkutoe vajadus (LÕJSS §18 lg 6). Jätkutoe meedet rakendatakse kokkuleppel lapse ja tema vanemaga juhul, kui sekkumise tulemuslikkuse hindamisel tuvastatakse jätkutoe vajadus või kui sekkumismeetme rakendamise aruandest selgub, et laps ei täitnud sekkumismeetmest tulenevaid kohustusi (LÕJSS §19).

Nagu lähtub eelnevatest seadusepunktidest ning lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu peamistest eesmärkidest ning põhimõtetest, siis antud seadusega pannakse põhirõhk lapsele ning tema heaolu tagamisele. Protsessi peamiseks eesmärgiks on välja selgitada õigusrikkumiseni viinud käitumise põhjused ning siis need parimal võimalikul viisil lahendada. Oluline osa on ka lapse õigustel ja heaolul ning nende paremal tagamisel. Alaealiste komisjonide asendamine sekkumiskorraldajatega muudab õigusvastasele teole järgneva protsessi lapse jaoks eelduste kohaselt kiiremaks ja tõhusamaks. Kuidas süsteem realselt tööle hakkab ei ole veel selge, ning erinevate osapoolte küsimuste jada seaduse rakendamise kohta tundub lõputu.

1.3 Lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu eeskujuriikide tutvustus

Haridus- ja teadusministeerium lähtus lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõud kokku pannes teistes riikides kasutatavatest praktikatest. Seadusloome juures eeskujuks võetud riike, ehk eeskujuriike, oli mitmeid, kuid kõige enam mõjutasid süsteemi väljatöötamist Kanada, Soome ning Sloveenia alaealistega tegelemise seadused. Neid riike on kajastatud ka järgnevas peatükis, keskendudes peamiselt Soome ja Kanada praktikatele, kuna nende riikide kirjeldused olid kättesaadavad tänu Kadi Ilvese isiklikele materjalidele. Lisaks on näidetena juurde toodud ka Sloveenia, Saksamaa ning Šotimaa seadusandlust.

Üldsätted - Seaduste iseloomustus

Kahe eeskujuriigi, Kanada ja Soome, alaealiste õigusrikkujatega tegelemise seadused võeti vastu vastavalt 2003. ja 2004. aastal (Youth Criminal Justice Act, 2007; Marttunen, 2007). Üsna hilja võrreldes Eestiga, kus alaealiste mõjutusvahendite seadus hakkas terviktekstina kehtima juba 1998. aastal (Seletuskiri 2013). Siiski hakati Soomes juba 1997. aastal noorte karistamisega katsetama seitsmes erinevas Soome piirkonnas, mis päädis 2004. aastal tervikseaduse vastu võtmisega (Marttunen, 2007). Kui vaadata erinevate seaduste eesmärke, siis Soome õigusrikkujate karistamise põhimõtteks on ennetada järgnevaid kuritegusid ning edendada süüdlase sotsiaalset rehabiliteerimist. (Juvenile punishment). Kanadas rõhutatakse vajadust õpetada noori vastutama toimepandud tegude eest, ning suunatakse neid tekitatud kahju heastama (Seletuskiri, Lisa 5, 2013). Oluliseks peetakse ka õigusvastase käitumise põhjuste mõjutamist, et ennetada ja vähendada noorte kuritegevust ning neid paremini rehabiliteerida (Seletuskiri, Lisa 5, 2013).

Noorte õigusrikkujatega töötavate inimeste süsteemilt on eeskujuriigid suhteliselt sarnased. Soomes näiteks ei ole loodud eraldi noortekohtuid (Taustaanalüüs..., 2011). Kogu noori puudutav kriminaalsüsteem on üles ehitatud samadel alustel üldise kriminaalsüsteemiga, mis tähendab, et spetsiaalselt noorte jaoks mõeldud karistuste arv on väga väike (Taustaanalüüs..., 2011). Kanadas on eraldi noortekohtud, mis on sarnased teistele kohtutele riigis (Seletuskiri, Lisa 5, 2013). Sarnase süsteemiga on ka Sloveenia, kus on eriettevalmistuse saanud kohtunike kolleegium, mis koosneb kolmest kohtunikust, kes määravad noorele karistuse.

Süüteoõime iga ja vastusele võtmise alused

Kõigi kolme riigi - Eesti, Soome ja Kanada - süüteoõime iga on erinev. Nagu teada, siis Eestis on vastavaks vanuseks 14-aastased ning alaealiste mõjutusvahendite seadust rakendatakse kuni 18-aastasele noortele. Uues, lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõusse on sisse kirjutatud ka laste vanuse alampiir, milleks on 7-eluuaastat. Soomes on süüteoõime vanuseks 15-eluuaastat ning nooreks süüaluseks peetakse inimest, kes on 15-21-aastat vana (Juvenile punishment). Seejuures tuleb täheldada, et noored vanuses 15-17 eluuaastat, kuuluvad nii sotsiaal- kui ka kriminaalsüsteemi valdkonda, ning noored vanuses 18-20-aastat, kuuluvad ainult kriminaalsüsteemi pädevusse (Taustaanalüüs..., 2011).

Kanadas on seevastu süüteolised juba 12-aastased ning noorte kriminaalõigusseadus kehtib 12-18-aastastele noortele, kui viimased on sooritanud õigusvastase teo enne 18-aastaseks saamist (Youth Criminal Justice Act, 2007). Alla 12-aastastele lastele vastavat seadust ei kohaldata. Siiski peavad lapse ümbruskondded, politsei ja kogukond kindlustama, et laps saaks tehtud teost ja selle tagajärgedest aru (Youth Criminal Justice Act, 2007).

Kui vaadata veel teisi Euroopa riike ning nendele vastavat kriminaalvastutuse iga, siis Saksamaal ja Sloveenias on sarnaselt Eestiga süüteoõimeks 14-eluuaastat (Taustaanalüüs..., 2011). Seega puudub ühtne arusaam sellest, kui vanalt saab laps juba oma käitumise tõsidusest aru ning on valmis selle eest ka täit vastutust võtma. Eestis kehtiv 14-aastaselt algav süüteoõime on üsna keskmine riik.

Mõjutusvahendid

Nii nagu erinevad vanused, kellele noorte karistusi kohaldatakse, erinevad ka mõjutusvahendid, mida noorte seaduskuulekaks muutmiseks kasutatakse. Mõned riigid leiavad, et alaealiste vangistamine on lubatud ning teised seevastu väldivad seda igal võimalikul juhul.

Nagu eelnevalt on selgunud, siis karistatakse Soomes kõiki samadel kriminaalkoodeksi alustel, mis tähendab, et noortele on võimalik määrata vangistust. Siiski on seaduses sätestatud, et noortele vanuses 15-17-eluuaastat saab reaalset vangistust määrata vaid teatud tingimustel (Taustaanalüüs..., 2011). Sellesse vanusevahemikku jäävate noorte puhul on neile võimalik määrata kuni 3/4 täiskasvanutele sama teo eest määratavast karistusest, kuid

tavaliselt siiski mõjutatakse noori läbi sotsiaalsete ja hariduslike mõjutusvahendite (Juvenile punishment). Spetsiaalsed noortekaristused, mida 15-17-aastastele määratakse, on kestvusega 4-12 kuud ning noor on terve selle aja jälgimise all (Juvenile punishment). Noortekaristusi määratakse, kui kohus leiab, et trahv on noorele liiga kerge karistus, kuid vangistus jällegi liiga range ning usutakse, et noortekaristusega saab noort mõjutada positiivses suunas (Juvenile punishment). Karistus koosneb kolmest osast - supervisioonist, sotsiaalsetest programmidest ja tööellu suunavatest tegevustest (Juvenile punishment). Enne kui noor saab karistust täitma hakata, peab kohus kinnitama karistuse kandmise plaani, mis sätestab milliseid tegevusi ning millal peab noor täitma (Juvenile punishment). Oluline osa karistuse juures on ka kahju heastamine kannatajale (Juvenile punishment). See on kohustuslik ka alla 15-aastastele õigusrikkujatele (Juvenile punishment).

Nagu ka Soomes, on Kanadas noorte õigustumõistmiste süsteem astmeline, lähtudes lapse vanusest. Vastavat valdkonda reguleerib noorte kriminaalõigusseadus. Noored jagatakse kahte gruppi - 12-14-aastased ja 14-17-aastased (Seletuskiri, Lisa 5, 2013). Alla 12-aastastele lastele vastavat seadust ei rakendata (Youth Criminal Justice Act, 2007). Esimeses vanusegrupis kasutatakse enamasti kohtuväliseid lahendusi, mida kasutatakse siis, kui noor on sooritanud mitte-vägivaldse teo ning teda ei ole varasemalt süüdi mõistetud (Seletuskiri, Lisa 5, 2013). Vanemas eagrupis võib raskemate kuritegude puhul kohaldada noortele ka täiskasvanute karistusi (Seletuskiri, Lisa5, 2013). Kõige esimesed kohtuvälised lahendused on suuline või kirjalik hoiatus ning politseiniku soovitus osa võtta kogukonnaprogrammidest (Youth Criminal Justice Act, 2007). Järgmise sammuna saadab riiklik süüdistaja lapse koju kirja, kus seletab teo ning selle tagajärgede tõsidust (Youth Criminal Justice Act, 2007). Kui aga leitakse, et eelnevad meetmed on liiga leebed, või kui lapsel on varasemaid rikkumisi, võib lapsele kohaldada kohtuväliseid sanktsioone (Youth Criminal Justice Act, 2007). See tähendab, et noor on järgmised kolm kuud jälgimise all, ning ta peab järgnevatest tegevustest vähemalt kolm täitma: vabandama suuliselt või kirjalikult kannatanu ees; tegema kannatanu või kogukonnas asuvate riiklike asutuste või mittetulundusühingute heaks vabatahtlikku tööd; hüvitama või tagastama kannatanu vara; annetama heategevuse jaoks; osalema pärimuskultuuride või religioossetes tegevustes; kirjutama essee; osalema kogukonna nõustamisel või interventsiooni programmides (Youth Criminal Justice Act, 2007). Noor võib sanktsioone täita ainult siis, kui ta ise sellega nõus on (Youth Criminal Justice Act, 2007).

Haridus- ja teadusministeeriumi poolt läbiviidud uurimuse kohaselt (Taustanalüüs..., 2011) on Sloveenias õigust rikkunud lapsed jaotatud nelja vanusegruppi - alla 14-aastased, 14-16-aastased, 16-18-aastased ning noored, kes süüteo toime panemise ajal olid vähemalt 18-aastased, kuid kes kohtuprotsessi lõpuks ei ole saanud 21-aastaseks. Esimesse gruppi kuuluvad lapsed on liiga noored selleks, et läbida õigussüsteemi ning seetõttu on nende puhul kohtulik karistamine välistatud. Teise grupi noortele võib määrata ainult kasvatuslik-hariduslikke meetmeid. Ka kolmanda grupi, 16-18-aastaste noorte puhul kasutatakse tavaliselt kasvatuslik-hariduslikke meetmeid, kuid raskemate juhtumite puhul võib kohaldada ka rahatrahve või noortevanglasse saatmist. Kõige vanemas vanusegrupis lähtutakse samadest printsiipidest, mis täiskasvanute puhul, kuid karistused on kergemad. Meetmeid, mida noortele määrata saab, on mitmeid. Kõige sagedamini kasutatakse kahju hüvitamist kannatanule rahas, töös või mõnel teisel viisil; kutsehariduse omandamist; eriperekonna juurde elama asumist; üldkasulikke tööd; juhilubade eksami sooritamist. Väga populaarne on ka lepitusmeetod, kus alaealine ja kannatanu viiakse omavahel kontakti ning leitakse lahendus enne kohtusse jõudmist.

Nagu eelnevatest kirjeldustest lähtub, siis kasutatakse mitmeid erinevaid meetodeid selleks, et alaealisi õiguskuulekale teele suunata. Kõigi kolme riigi puhul on ühine siiski see, et kõik lähtuvad karistuse valimisel lapse vanusest ning reaalsele vanglakaristusele eelistatakse kohtuväliseid lahendusi ning kasvatuslikke või hariduslikke meetodeid. Järjest rohkem samas suunas liigub ka Eesti süsteem, kus uue seaduse jõustudes on kohtuvälisel menetlejal õigus väärtegu lõpetada enne sekkumiskorraldajale suunamist.

1.4 Probleemi seade

Olles tutvunud alaealiste mõjutusvahendite seaduse, lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu ning eeskujuriikide praktikaga, võib öelda, et kavandatav alaealiste õigusrikkujatega tegelemise süsteem saab tulevikus olema hoopis teistsugune, kui ta on praegu. Seda nii sisuliselt kui ka vormiliselt. Justnimelt seaduseelnõu uudsus on see, mis on paljudes praktikutes tekitanud kahtluse, et kas seadus rakendub ikka nii, nagu planeeritakse ning kas muutused täidavad ikka neile pandud ootusi. Kuna seaduseelnõu on valminud eelmise aasta lõpus, siis pole kahte süsteemi võrdlevaid uurimusi tehtud.

Seaduseelnõu uudsuse ning varasemate sarnaste uurimuste puudumise tõttu, võtsin selle enda bakalaureuse töö teemaks. Alaealiste õigusrikkujatega tegelemine on delikaatne teema ning seetõttu otsustasin uurida, milliseid praeguseid puuduseid seaduseelnõu parandab ning kas ja kuidas on lapse positsioon süsteemis muutunud.

II peatükk - UURIMUSE METOODIKA

Metodoloogia valik

Käesolev bakalaureuse töö põhineb kvalitatiivsel uurimisviisil. Seda meetodit kirjeldavad uurimine loomulikes tingimustes, huvitumine subjektiivsetest tähendustest, uurimistöö induktiivne iseloom, töötamine mitteamvuliste andmetega ning uurimuse tulemuseks on teooria, või põhjalikud, detailsed kirjeldused uuritavast nähtusest (Õunapuu, 2014). Kvalitatiivse meetodi eelisteks kvantitatiivse ees selle töö kontekstis on võimalus tegeleda inimeste isikliku ja sotsiaalse kogemuse uurimise, kirjeldamise ja tõlgendamisega, andes nii edasi pigem väikese arvu osalejate maailmavaadet, kui kontrollides eelnevalt püstitatud hüpoteeside paikapidavust suure valimi kohta (Laherand, 2008). Lisaks ollakse kvalitatiivses meetodis rohkem huvitatud tähendustest, mida sündmustes osalejad neile annavad, mitte niivõrd täpselt piiritletud objekti kohta andmete saamisest (Laherand, 2008). Läbi intervjuude ja vaatluste, mis on kvalitatiivse uurimisviisi peamiseks andmekogumise meetoditeks, on võimalik edastada inimeste kogemusi ja arusaamu ning siduda need siis uuritava objekti või keskkonnaga (Laherand, 2008). Seetõttu leidsin, et alaealiste õigusrikkujatega tegelemine ning vastava seaduse muutus on suuresti justnimelt arvamuste ja kogemuste edasi andmine, ning sellest tulenevalt otsustasin kvalitatiivse meetodi kasuks.

Uurimuse läbi viimiseks töötasin läbi temaatilise analüüsi abil alaealiste mõjutusvahendite seaduse ja lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu, viisin läbi kolm ekspertintervjuud ning vaatlusin Tartu alaealiste komisjoni istungit. Töö kokkupanemisel lähtusin konkreetsetest seadusepunktidest, neile vastavatest kirjeldustest seletuskirjades, välisriikide praktikast ning intervjuudel ja alaealiste komisjoni külastamisel saadud teadmistest ja arvamustest.

Kuna tegemist on kvalitatiivse uurimusega, siis ei saa töö tulemusi üldistada suurema hulga inimeste arvamuseks. Töös on kasutatud kolme eksperdi kogemusi ja arusaamu Eesti alaealiste õigusrikkujatega tegelemise süsteemist. Kindlasti on eksperte, kes omavad teistsugust arvamust. Samuti on nii kahte seadust võrdlevas peatükis, kui ka arutluses, välja toodud minu meelest olulised punktid ja muudatused, mis muudab töö fookuse kallutatuks vastavalt minu enda arvamusele.

Teoreetiline lähtekoht - laps kui objekt või subjekt

Qvortrupi (1991) jagab lapsepõlve kaheks erinevaks teooriaks - lapsepõlv kui inimeseks kasvamine (*human becoming*) ja inimeseks olemine (*human being*). Esimene neist käsitleb lapsi kui uut põlvkonda ning lapsepõlve kui aega, mil õpitakse vajalikke oskusi täiskasvanueluks. Selle lähenemise järgi ei kuulu lapsed ühiskonda, vaid neid valmistatakse ette täiskasvanuks saamiseks, et seejärel ühiskonda kuuluda. Sellele vastupidise lähenemise, inimeseks olemise seisukohalt, on lapsepõlv täiskasvanud elu aluseks. Lapsed on osa ühiskonnast ning neid võetakse kui siin ja praegu tegutsevaid inimesi oma soovide ja vajadustega.

Andmed

Töö valmimiseks uurisin põhjalikult temaatilise analüüsi abil kehtivat alaealiste mõjutusvahendite seadust (vt Lisa 1) ning selle seletuskirja. Samuti uue, lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõud (vt Lisa 2) ning vastavat seletuskirja. Võrdlusmaterjalina kasutan Kanada ja Soome alaealiste õigusrikkujatega tegelemise süsteemi kirjeldavaid dokumente, ning võrdlen neid nii Eestis kehtiva, kui ka uue seaduseelnõuga. Viimati nimetatud riigid on välja toodud kui lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu eeskujuriigid, ning seetõttu on nad töösse kaasatud. Lisaks on juurde toodud näiteid ka Sloveenia seadusandlusest. Alaealiste komisjonide statistiliste näitajate esitamiseks kasutan Eesti Noorsootöö Keskuse poolt iga-aastaselt välja antavat alaealiste komisjonide analüüsi ning seon sealt saadud tulemused Statistikaameti andmebaasis olemasolevate näitajatega.

Töö analüütiline osa põhineb seaduseelnõu seletuskirjal ning sealsetel punktidel, millele on vastavalt ka viidatud. Lisaks viidi uurimustöö käigus läbi kolm ekspertintervjuud, saamaks spetsialistide arvamusi seaduseelnõu kohta. Nõusoleku intervjuuks andsid Tartu Ülikooli haridusteaduskonna õppejõud ning Jõgeva maakonna pikaajaline alaealiste komisjoni esimees Jüri Ginter, Tartu alaealiste komisjoni esimees Aare Laak ning Haridus- ja teadusministeeriumi noorteosakonna peaekspert Kadi Ilves. Esimesega neist viidi läbi kirjalik struktureeritud intervjuu ning kahega näost-näku poolstruktureeritud intervjuu.

Käesoleva aasta jaanuaris külastasin Tartu alaealiste komisjoni istungit, kus tehtud märkmeid on samuti töös kasutatud jälgides konfidentsiaalsuse nõudeid.

Uurimuse käik

Uurimuse läbiviimist alustasin külastusega Tartu alaealiste komisjoni istungile. Selleks leppisin eelnevalt komisjoni liikme, Marina Paddariga kokku, et võin istungist vaatlejana osa võtta ning märkmeid teha, kui kasutan neid pidades silmas konfidentsiaalsuse nõudeid. Istung toimus 23. jaanuaril ning kestis terve tööpäeva. Külastuse eesmärgiks oli teada saada, kuidas Tartu alaealiste komisjon töötab, tutvuda arutlusel olevate juhtumitega ning saada esmane ülevaade alaealiste mõjutusvahendite seadusest ning selle rakendamise võimlustest. Samuti uurisin komisjoni liikmete käest, mida nemad oma tööst arvavad ning kuidas suhtuvad uude seaduseelnõusse.

Teise sammuna tutvusin lähemalt töö aluseks olevate seaduste ning eeskujuriikide süsteemidega. Siinkohal olid alusmaterjalideks Kadi Ilvese poolt edastatud isiklikud materjalid - Juvenile punishment (Juvenile punishment) Soomes kehtiva süsteemi kirjeldamiseks ning Jouth Criminal Justice Act (Youth Criminal Justice Act, 2007) Kanada jaoks. Sloveenia kirjeldused põhinevad suures osas Haridus- ja teadusministeeriumi uurimisest „Taustaanalüüs kurikaldumuslike noorte kohtlemise poliitikale,“ kui ka lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu seletuskirja Lisa 5 eeskujuriikide tutvustusest.

Järgneva etapina viisin läbi kolm ekspertintervjuud. Oma nõusoleku intervjuuks andsid Tartu alaealiste komisjoni esimees Aare Laak, Haridus- ja teadusministeeriumi noorteosakonna peaekspert Kadi Ilves ning Tartu Ülikooli haridusteaduskonna õppejõud ning endine Jõgeva maakonna alaealiste komisjoni esimees Jüri Ginter. Ekspertintervjuu eesmärgiks oli teada saada, mida arvavad praktikud, alaealiste komisjonide liikmed, lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõust, ning küsida ka seaduse koostajate poolset kommentaari muudatustele. Vastavalt sellele valisin ka intervjuueeritavad – Jüri Gint ja Aare Laak esindavad praktikud ning Kadi Ilves seaduseelnõu koostajaid.

Pärast kõigi materjalide kokku kogumist ning intervjuude läbi töötamist jäi viimaseks sammuks bakalaureuse töö võrdleva analüüsi kirjutamine tuginedes temaatilisele analüüsile ning läbitöötatud materjali ühtseks kogumiks vormindamine.

Analüüsiskeem

Töös lähtun temaatilise analüüsi võtetest. Analüüsi aluseks on eelnevalt läbi töötatud ja eespool kirjeldatud materjalid, ekspertintervjuud ning Tartu alaealiste komisjoni istungi vaatlemise ajal tehtud märkmed. Pärast seadustega tutvumist selgus, et kõige suuremad muutused on toimunud mõjutusvahendites ning lapse suhtes menetluse algatamise alustes ja läbiviimises. Sellest tulenevalt on need ka peamised uuritavad aspektid. Kehtiva seaduse ülevaates kasutan lisaks statistilisele analüüsile ka Tartu alaealiste komisjoni istungil tehtud märkmeid. Ekspertintervjuudes saadud arvamusi ning kommentaare on kasutatud nii tsitaatidena kui arvamustena peamiselt alaealiste mõjutusvahendite seadust ning lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõud võrdlevas peatükis, kuid ka lapse heaolu antud süsteemis käsitlevas arutelu peatükis.

Uurija refleksiivsus

Kõige suuremaks eetiliseks probleemiks osutus uurijaneutraalsuse hoidmine. Eialgu suhtusin skeptiliselt kehtiva süsteemi toimimisse ning hiljem uue seaduseelnõu jätkusuutlikusse. Erinevate ekspertintervjuude käigus jäi kohati tunne, et intervjuueeritavad üritavad mind nende vaatesse uskuma panna, sest kõik nad omasid väga kindlaid ning konkreetseid arvamusi. Sellest tulenevalt osutus neutraalsuse hoidmine arvatust keerulisemaks.

Külastuse ajal Tartu alaealiste komisjoni istungile, oli menetluses ka ühe lapse juhtumit, kelle emaga olin varasemalt kokku puutunud. Eialgu tekitas see kokkusattumus minus kahtlusi istungil osalemise õigsuses, kuid kuna vanem ei keelanud minu osalemist lapse juhtumi arutamisel, siis jätkasin istungi vaatlemist. Niisamuti tekitas minus eialgu eetilise küsimuse üleskirjutuste tegemine istungi ajal. Alguses olin segaduses, millist informatsiooni, ning kui palju, oleks eetiliselt õige kirja panna ning kust lähevad konfidentsiaalsuse piirid. Kõige suurem küsimus tekkis mul lapse isikuandmete, sünniaja ning sooga. Samuti eelnevate rikkumiste ja mõjutusvahendite ülestähendamisega. Kahtlesin, kas kõigi neid kirja pannes saan ma tagada hiljem laste konfidentsiaalsuse. Samas teadsin, et vajan seda informatsiooni oma töö jaoks. Otsustasin, et kuna ma ei kirjuta üles ei ühtegi nime, elukohta ega kooli, siis ei ole hiljem võimalik konkreetset isikut kindlaks teha.

III peatükk - ANALÜÜS

Nagu eelnevalt juba selgeks on saanud, siis uue seaduse loomise peamiseks eesmärgiks oli liiga suur muudatuste hulk, mida oleks pidanud kehtivasse seadusesse sisse viima. Tuleb märkida, et eelnõu on tõepoolest hoopis teistsuguse kontseptsiooniga kui senine mõjutusvahendite seadus. Muudetud on nii kasutatavaid väljendeid, rakendatavaid meetmeid kui ka menetlemisega seotud isikuid ning protsessi tervikuna. Järgnev peatükk kirjeldab ja analüüsib lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seadust, võrdleb seda alaealiste mõjutusvahendite seaduse ning teiste riikide praktikaga. Oma analüüsi toetuseks kasutan ekspertidelt saadud arvamusi.

Sõnakasutus ehk väljendid

Esimene muudatus, mis seaduseelnõud lugedes silma jääb, on sõnakasutus. Muudetud on mitmeid väga olulisi ja tervet seadust läbivaid mõisteid. Nii on kehtivas seaduses kasutuses olnud alaealiste mõiste asendatud lapsega ning mõjutusvahenditest on saanud sekkumismeetmed. Küsides selle kohta selgitust Haridus-ja teadusministeeriumi noorteosakonna peaekspert Kadi Ilveselt, selgus, et muudatus alaealistest lasteks sai teoks tulenevalt lastekaitse seadusest. Nimelt on viimases kasutusel just lapse mõiste. Sama sõnakasutus esineb ka ÜRO laste õiguste konventsioonis, mida lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu seletuskirja kohaselt eelnõud kokku pannes jälgiti. Lisaks „lapse“ kasutamisele kaaluti Kadi Ilvese sõnade kohaselt ka mõistete õpilane ning noor kasutamist, kuid arvestades justnimelt lastekaitse seadust, jäi kasutusele mõiste laps. Tartu alaealiste komisjoni sekretär Aare Laak ei poolda antud sõnamuutust ning põhjendab seda nii: *"Minu meelest alaealised on konkreetsem, selgem. Mõni 15-aastane näeb ikka väga täiskasvanu välja ja mis sa taga siin ikka „lapsetad“. Alaealine on juriidiline termin, alla 18-aasta. Laps ka muidugi, aga see seondub palju laiemas mõistes seadusandlusega, see alaealise mõiste, kui laps."*

Pikaaegne Jõgeva maakonna alaealiste komisjoni esimees Jüri Ginter soovib sõnamuutuses probleemi ei näe ning arvab, et see on pigem maitseküsimus, mis nõuab muudatusi kehtivates õigusaktides, nende seletuskirjades ja õpikutes. Kui vaadata, milliseid väljendeid kasutavad teised riigid antud kontekstis, siis selgub, et Kanadas on kasutusel sõna *youth*, mida võib eesti keelde tõlkida kui *nooruk*, ning Soomes on kasutusel mõisted *young offender* ja *juvenile*, mis eesti keelde tõlgituna tähendavad *noort süüalust* ja *noorukit/alaealist*. Seega on praegune alaealise mõiste võrreldes lapsega palju kasutatavam ka teistes riikides.

Lisaks lapse mõiste kasutusele võtmisele, on uute terminitega sisse toodud ka sekkumine, sekkumise korraldaja ja sekkumishindaja. Need väljendid ja üksused hakkavad asendama seaduse kehtima hakates praegusi alaealiste komisjone, kusjuures viimased seaduseelnõu järgi kaotatakse. Teine oluline keeleline muutus lisaks mõiste "laps" kasutamisele, on sõna "sekkumine" laialdane kasutuselevõtt. Lähtuvalt sellest, muutuvad ka mõjutusvahendid sekkumismeetmeteks. Aare Laak tõdeb, et temale sellised sõnamuutused ei meeldi:

"././ kui kokkuvõttes on püütud läheneda nagu sellises pehmemas keeles, siis sekkumine ise, mulle tundub, et psühholoogiliselt on nagu küllaltki sissesõitev inimese teadvusesse. Et äkki sa astud mingisuguse sekkumismeeskonna kätte ja see hakkab sulle sekkumishindamist korraldama ././".

Nii nagu iga uue asjaga harjumine võtab aega, läheb ilmselt tükk aega enne, kui uue seaduse jõustudes seal olevaid mõisteid kasutama hakatakse. Tõdes seda ka Aare Laak, ning tõi näiteks, et kuigi alaealiste asjade komisjonid lõpetasid tegevused juba mitmeid aastaid tagasi, kasutavad mõned seda väljendit endiselt.

Üldsätted

Erinevalt alaealiste mõjutusvahendite seadusest on lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõus selgelt välja toodud laste vanusevahemikud, millal seadust rakendatakse. Hetkel kehtiv seadus määratleb, et seadust kohaldatakse nooremana kui 14-aastasena karistusseadustikus või mõnes muus seaduses ettenähtud väärteokoosseisule vastava õigusvastase teo korral (AMVS §1). Samuti 14-18-aastasele noorele kui prokurör või kohus on leidnud, et isikut saab mõjutada karistust või karistusseadustikus ettenähtud mõjutusvahendit kohaldamata (AMVS §1). Uues seaduses on vastavateks vanusepiirideks 7-

13-aastased ja 14-17-aastased lapsed (LÕJSS §1). Muutus ei ole küll väga suur, kuid siiski märkimist väärt. Nimelt kui varasemalt sai ka veel 18-aastasele alaealisele mõjutusvahendite seadust kohaldada, siis uue seaduse jõustudes koheldakse neid kui täiskasvanud, kellele määratakse mõjutusvahendid vastavalt karistusseadustikule. Samuti on välja toodud laste vanuseline alampiir, mida praegu kehtivas seaduses ei ole. Kui vaadata teiste riikide praktikat, siis Sloveenia on süüealisuse piiriks 14-elu-aastat ning sealset alaealiste õigusrikkujatega tegelemise seadust kohaldatakse 14-18-aastatele noortele (Seletuskiri, Lisa 5, 2013). Nooremate kui 14-aastaste puhul on kohtulik sekkumine välistatud ning kui noor on kuritöö toime panemise ajal 18-21 aastat vana, siis kohaldatakse talle kergemaid karistusi kui täiskasvanutele sama teo eest (Seletuskiri, Lisa 5, 2013). Soomes on süüeaks 15 eluaastat ning noortele mõeldud karistussüsteemi rakendatakse kuni 21. eluaastani (Seletuskiri, Lisa 5, 2013). Kanada praktika ütleb, et alaealiste õigusrikkujate põhimõtteid rakendatakse 12-18-aastatele noortele (Seletuskiri, Lisa 5, 2013). Seega tegeleb Eesti süsteem palju nooremate lastega, kui vastava seaduseelnõu eeskujuriigid, ning ka lõpetab alaealistele mõeldud karistussüsteemi kohaldamist vanuseliselt natuke varem. Kas see on hea või mitte, on raske öelda. Ühelt poolt tegelevad ka näiteriigid kindlasti nooremate lastega, kuid sellisel juhul kuulub nende juhtumitega tegelemine teise ministeeriumi haldusvaldkonda, enamasti sotsiaalministeeriumi haldusalasse. Teisalt tähendab täisealiste noorte otsene õigussüsteemi saatmine nii suuremat koormust õigussüsteemile kui ka noorte täiskasvanute kiiret suureks saamist, sest kõiki rikkumisi lahendatakse vastavalt karistusseadustiku meetmetele, mis tähendab, et enam ei saa piirduda vaid hoiatuse või lepitusmenetlusega. Ka Jüri Ginter ütleb, et vanuselise alampiiri määramine jätab seadusest välja need lapsed, kes on nooremana kui 7-aastasena seadust rikkunud. Samale asjaolule viitavad ka Tartu alaealiste komisjoni liikmetega, kes ütlevad, et vahel satuvad komisjoni ka juba kuue aastased lapsed. Erinevalt näiteks Kanada süsteemist aga ei ole meil Eestis kedagi, kes nii noorte õigusrikkujatega tegeleks.

Teise suure muudatusena on lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seadusest välja jäetud koolikohustust mittetäitvad ja alkoholi- ning tubakaseaduse vastu eksivad noored. Selle põhjustena on vastava seaduseelnõu seletuskirjas öeldud, et kuna koolist mõjuva põhjuseta puudumine ei ole käsitletav süüteona ega süüteo koosseisule vastava teona, siis peaks selliseid juhtumeid lahendama esmalt koolis või lapse elukohajärgses kohalikus omavalitsuses

(Seletuskiri, 2013). 2012. aasta alaealiste komisjonide töö raportist nähtub, et 11% kõigist juhtumistest, mida komisjon menetles, oli seotud koolikohustuse mittetäitmisega ning vaid 7% keelatud ainete tarvitamisega (Alaealiste komisjonid 2012). Koolikohustust mitte täitvate lastega tegelemine on olnud juba aastaid teema, millega keegi otseselt tegeleda ei taha. Koolid leiavad, et neil pole piisavalt tööjõudu ja võimalusi, et lapsi koolis käima motiveerida ning erinevad riiklikud institutsioonid lükkavad samuti samadele põhjustele rõhudes vastutuse tagasi lapsevanema ja kooli kätte. Tartu alaealiste komisjoni esimees Aare Laak on samuti teemaga tuttav ning leiab, et koolikohustuse mittetäitjatega võiks tegeleda koolid, sest neil on olemas sotsiaalpedagoogid ja psühholoogid, kes saavad lastega järjepidevalt tegeleda.

„See on olnud see teema, mida ma siin viimane aasta olen käinud eriti kooli sotsiaalpedagoogidele aga ka koolijuhtidele lobitööd tegemas, et ärge saatke meile komisjoni. Meie praeguse seaduse võimalused on oluliselt väiksemad kui põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse võimalused, kus on see konkreetsetel punktide kaupa lahti kirjutatud mida koolid saavad teha ja mida koolid peaksid tegema ja kui veel arvestada seda, et neil on seal, peaks vähemalt olema, sotsiaalpedagoog ja psühholoog käepärast, kes saaks selle lapsega järjepidevalt tööd teha, siis meil oleks muidugi suur õnne, sest et eriti juhtumite puhul, kus lihtsalt ei käi koolis. Ega meil ei ole ka temaga suurt midagi peale hakata. „

Hoopis teistsugust arvamust omab sellest Jüri Ginter, kes viidates põhikooli-ja gümnaasiumi seadusele leiab, et tegelikult lähevad need lapsed siis kohalike omavalitsuste, mitte aga kooli vastutusele.

„Tegelikult lähevad nad kohaliku omavalitsuse vastutusele. Olen seda meel, et mingi institutsioon võiks siiski olla, mis nõustab linnasid ja valdasid ja toetab nende vahelist koostööd (vastavas vallas või linnas ei pruugi olla antud lapsele vajalikke tingimusi, näiteks õpilaskodu).“

Nagu nähtub ekspertide arvamusest, siis küsimus, mida teha koolukohustust eiravate lastega on tõepoolest suur, ning keegi ei saa täpselt aru, kes selle eest vastutama peaks. Erinevad seadused viitavad erinevatele asjaoludele ning puuduvad ressursid annavad endast igal pool tunda. Eelnevalt välja toodud punkt ebaseaduslike ainete tarvitamise ja omamise väljajätmise kohta eraldi menetluse alusena on seaduseelnõu seletuskirjas põhjendatud sellega, et selline käitumine kvalifitseerub selgelt süüteks või süütekoosseisule vastavaks teoks ning seetõttu ei ole otstarbekas vaadelda alaealisena alkohoolse joogi, narkootilise või psühhotroopse aine

tarvitamist eraldiseisva kohaldamise alusena (Seletuskiri, 2013). Jüri Ginter juhib aga muudatuse juures tähelepanu sellele, et selline korraldus kitsendab menetluse algatajate ringi ning nii pole näiteks lastevanematel võimalik menetlust alustada, isegi kui nad näevad selleks põhjust.

Uue paragrahvina on alaealiste õigusrikkujatega tegelemise seaduses välja toodud juhtumisse sekkumise põhimõtted. Nagu eelpool lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu kirjeldusest näha võib, siis on vastavaid põhimõtteid kahes lõikes ning kokku kuues punktis. Kuna praegu kehtivas seaduses puudub paragrahv antud teema kohta, siis siinkohal saab muutust analüüsida, vaid tuginedes rahvusvahelistele praktikatele. Kuigi ka sellest ei ole suurt abi, sest ei Soome ega Kanada kohta läbitöötatud materjalides ei ole kirjeldatavat punkti selgelt välja toodud. Siiski on viimase riigi noorte kriminaalõigusseaduse preambulas punkt, mis ütleb, et noorte õigused ja vabadus on tagatud Kanda Õiguste ja Vabaduste Põhikirjaga ja Kanada Õiguste deklaratsiooniga (Youth Criminal Justice Act, 2007). Samuti on öeldud, et noorte õigustumõistmise süsteem peaks põhinema austusel, võtma arvesse ohvri huve; soodustama vastutust ning kindlustama vastutuse jätkumise läbi tähendusrikaste tagajärgede, efektiivse rehabilitatsiooni ja reintegreerimise; kasutama kõige tõsisemat sekkumist ainult väga tõsiste rikkumiste korral; vähendama mittevägivaldsete noorte puhul vangistuse kasutamist (Youth Criminal Justice Act, 2007). Kui võtta siia kõrvale Eesti seaduse põhimõtted, siis nähtub, et Eesti keskendub oma põhimõtetes rohkem lapse õiguste kaitsesele ning kiirele tegutsemisele kohe pärast juhtumi tekkimist. Vastava paragrahvi nii esimene kui ka teine lõige lähtuvad samadest asjaoludest ning ütlevad, et lapse kohtlemisel lähtutakse Eesti Vabariigi lastekaitse seadusest (LÕJSS §2) ning sekkumisel tuleb esikohale seada lapse huvid ning arvestada lapse vanusest, rahvusest, soost ja isiksuse arengust tulenevate iseärasustega. See on koosõlas ka hetkel kehtiva lastekaitse seaduse paragrahv 31 lõige 1-ga, mis ütleb, et igat last tuleb kohelda nagu isiksust, tema omapära, vanust ja sugu arvestavalt. Sellest hoolimata tekib küsimus, et miks on lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõus eraldi välja toodud arvestamine rahvusega. Kas Eesti kontekstis tähendab see seda, et eesti ja vene rahvusest lastele võib kohaldada erinevaid meetodeid ainult selle tõttu, et võidakse näiteks lähtuda stereotüüpsetest arvamustest, et üks rahvus on teisest sõjakam või halvem? Selles kontekstis tundub see olema üsna diskrimineeriv vaade, mida ei ÜRO laste õiguste konventsioon ega lastekaitse seadus ilmselt ei toeta.

Sekkumise algatamine

Sekkumise algatamise õigus on lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõus palju vähemal inimestel kui alaealiste mõjutusvahendite seaduses. Nimelt on seaduseelnõu kohaselt võimalik sekkumist alustada ainult juhul, kui kohtuvälise menetleja, uurimisasutuse, prokuratuuri või kohtu poolt saadetud juhtum on registreeritud (LÕJSS §8). Hetkel kehtivas seaduses võivad lisaks eelnimetatud üksustele taotluse õigusrikkumise asja arutamiseks esitada ka alaealise seaduslik esindaja, kooli esindaja kooli direktori volikirja alusel, lastekaitse- või sotsiaalametnik ning keskkonnajäreelvalve asutuse ametnikud (AMVS §14). Suur korralduslik erinevus on ka see, et kui hetkel kehtivas seaduses tähendas taotluse esitamine järgnevate dokumentide üle andmist alaealiste komisjonile: kirjalik taotlus, mis hõlmab endas alaealise kontaktinfot (ees- ja perekonnanimi, vanus, alaline elukoht, õppeasutus/töökoht), koolist saadud iseloomustus ning sotsiaaltöötaja arvamust perekonna kohta (AMVS §14). Uue seaduse jõustudes tuleb sekkumise korraldajale üle anda kõik varasemalt juhtumi kohta kogutud materjalid (Seletuskiri, 2013). Mida see täpselt tähendab ning milliseid materjale varasemalt kogutakse, jääb selgusetuks. Lisaks on sekkumise korraldaja kohustuseks luua iga juhtumi kohta toimik, et koguda kõik sekkumise ülesannete täitmisel tähtsust omavad dokumendid lapse kohta (Seletuskiri, 2013). Hetkel kehtivas seaduses vastav punkt puudub, kuid kõik materjalid laste kohta kogutakse siiski kokku ning säilitatakse. Toimiku avamist peetakse vajalikuks, selleks et vajadusel hinnata, kas sekkumise korraldaja on piisavalt hinnanud ja analüüsinud asjasse puutuvaid asjaolusid (Seletuskiri, 2013). Samuti on lapsel ja tema seaduslikul esindajal õigus ja võimalus tutvuda kõigi lapse kohta kogutud ja sekkumismeetme määramise aluseks olevate materjalidega (Seletuskiri, 2013). Selline õigus on ka praegu, kuid nagu selgus vestlusest Tartu alaealiste komisjoni liikmetega, siis kasutavad lapsevanemad seda võimalust väga harva.

Esimene samm, pärast kogutud materjalide üleandmist sekkumise korraldajale, on uue seaduse kohaselt sekkumishindamine. See tähendab, et kuue nädala jooksul peab korraldaja välja selgitama asjaolud, mis võisid põhjustada lapse õiguserikkumiseni viinud käitumise ning see on aluseks sekkumismeetme määramiseks (Seletuskiri, 2013). Hetkel kehtivas seaduses vastav punkt puudub. Alaealiste komisjoni sekretäril oli küll õigus õppeasutuselt, alaealiselt või tema seaduslikult esindajalt ja muudelt isikutelt välja nõuda vajalikud materjalid alaealise ning tema poolt toimepandud teo kohta (AMVS § 15) ning alaealiste komisjonil on õiguse nõuda seletusi ja vajalikke materjale isikutelt, kellel võib olla asjassepuutuvat informatsiooni

alaealise ja tema poolt toimepandud õiguserikkumise kohta (AMVS § 20), kuid ei näe ette erapooletu ja põhjaliku hindamise läbiviimist lapse olukorra ja sekkumise läbiviimise seisukohalt oluliste asjaolude väljaselgitamiseks (Seletuskiri, 2013).

Sekkumishindamiseks peab sekkumise korraldaja ettenähtud aja jooksul koguma kokku lapse ja tema sotsiaalse toimimiskeskonna iseloomustuse, lapse käitumist mõjutavate riski- ja kaitsetegurite kirjelduse ning tegema põhjendatud ettepaneku sekkumismeetme määramiseks (Seletuskiri, 2013). Vajaliku info kogumiseks tuleb sekkumise korraldajal kindlasti kohtuda lapse ja tema seadusliku esindajaga, vajadusel tuleb kohtuda korduvalt (Seletuskiri, 2013). Kohtumised võivad toimuda sekkumise korraldaja juures, kuid kokkuleppel lapse ja perega ka nende elukohas (Seletuskiri, 2013). Sekkumise korraldajal on õigus kaasata eksperte erinevate hinnangute saamiseks nii sekkumise korraldaja enda asutuse siseselt kui ka väljastpoolt (Seletuskiri, 2013). Ekspertide kaasamisel pikeneb sekkumishindamise tähtaeg ekspertiisi läbiviimise aja võrra, kui selleks on põhjendatud vajadus (Seletuskiri, 2013). Sekkumise korraldaja peab siiski tegema kõik endast võimaliku, et ekspertiis saaks läbi viidud viivitamata, võimalusel sekkumishindamiseks ettenähtud 6 nädala jooksul (Seletuskiri, 2013). Alaealiste mõjutusvahendite seaduse kohaselt oli alaealiste komisjonil kohustus asja arutada 30 päeva jooksul alates taotluse saabumisest (AMVS §14 lg 4). Kui tuua siia juurde punkt, et üks uue seaduse koostamise põhjuseid oli see, et praegune süsteem on liiga aeglane ning seetõttu ebaefektiivne, siis praegusel juhul tekib küsimus, et kuidas uus süsteem kiirem on? Tulevane seadus ütleb, nagu eelnevalt välja toodud, et sekkumishindamine ja selle lõpus ka meetme määramine, peaks toimuma 6 nädala jooksul, mis teeb kokku täpselt 30 päeva (kui arvestada ainult tööpäevi), mis oli määratud ka hetkel kehtivas seaduses. Kui võtta lisaks arvesse, et sekkumishindamisele on võimalik küsida pikendust (LÕJSS §9 lg3) ja põhjendatud vajadusel teha seda kuni kuueks nädalaks (LÕJSS §10), ning lisaks sellele peab meetme määramine toimuma hiljemalt 10 päeva pärast hindamise lõpetamist (LÕJSS §14 lg1), siis võib lõpptulemus pikeneda ikkagi täpselt sama aja võrra, mis praegugi, või veel enam.

Võimalikud kohaldatavad meetmed

Lapse õiguserikkumise juhtumisse sekkumise seaduses on suure muutuse läbi teinud ka sekkumismeetmed ehk kohaldatavad mõjutusvahendid. Kui praegu on võimalik valida üheksa meetme vahel, siis uue seaduse kehtima hakates on võimalik valida seitsme valdkonna vahel, kuhu meede võiks sobituda. See tähendab, et sekkumise korraldaja lähtub Vabariigi Valitsuse

määrusest, kus on välja toodud viited erinevatele seadustele, mille alusel saab valida noorele sobiva sekkumisviisi. Näiteks on määruses Põhikooli- ja gümnaasiumiseadusele viitav §58 alusel rakendatavad tugi- ja mõjutusmeetmed. Samuti noorsootöö seaduse §3 tähenduses rakendatav noorteprojekt või noorteprogramm, sotsiaalhoolekande seaduse §11 alusel sotsiaalnõustamine (vt Lisa 3). Täielikult on uuest määrusest välja jäänud hoiatuse ning ühiskondlikult kasuliku töö rakendamine mõjutusvahendina. Esimene neist oli 2012. aastal kõige rohkem rakendatav mõjutusvahend - seda kasutati kokku 35,6% kõigist menetletud juhtumitest (Alaealiste komisjonid 2012). Enamusel juhtudest, 62%, määrati hoiatus alla 14-aastasele lapsele (Alaealiste komisjonid 2012, autori arvutused). See on ka üks peamisi põhjuseid, miks uuest seadusest on hoiatus sekkumismeetmena välja jäetud. Kehtivas seaduses oli 7-13-aastaste laste toime pandud väärteo asjades menetluse lõpetamise võimalus sätestatud ebatäpselt, mistõttu kohtuvälised menetlejad saatsid alaealiste komisjoni arutamiseks ka väheohtrikud ja avalikku huvi mitte pälvinud väärteoasjad, mille puhul oleks olnud otstarbekam asi lihtsustatud korras lõpetada (Seletuskiri, 2013). Kuna õigusvastase teo ja tagajärjeks oleva hoiatuse vahele jäi vähemalt üks kuu, oli hoiatuse mõju lapse käitumisele küsitav (Seletuskiri, 2013). Eelnõu jõustudes on kohtuvälisel menetlejal õigus ka alla 14-aastaste laste väärteoasjad lihtsustatud korras lõpetada ja kohaldada hoiatust (Seletuskiri, 2013). Antud muudatusega nõustub ka Aare Laak:

"7-aastaseid kommivargaid ei ole meil vaja siin komisjoni laua taga ja ei ole lastel vaja. Selgemalt eraldada need, kellega saab pehmet sotsiaaltööd teha ja need, kellega on vaja tõsisemaid, jõulisemaid sekkumisi ette võtta. Et need mõlemad on olemas. 80% noortest võiks olla karistatud selle tõttu, et nad kasvavad ja proovivad piire. Aga seda enamasti ei ole vaja teha."

Varasemast suuremat tähelepanu hakatakse uue seaduse kehtima hakates pöörama lepitamisele. 2012. aastal rakendati lepitamist vaid neljal juhul, mis moodustab 0,1% kõigist rakendatud meetmetest (Alaealiste komisjonid Eestis, 2013). Lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seadus sätestab paragrahvis 14 punktid, millest sekkumise korraldaja peab meetme määramisel lähtuma. Muuhulgas ütleb see ka, et sekkumise korralda peab tegema kõik endast oleneva, et laps ja tema teo tagajärjel kahju kannatanud isik, jõuaksid kokkuleppele kahju heastamises või omavahelise konflikti lahendamise (LÕJSS §14 lg4 punkt 1). Sarnast praktikat rakendatakse ka Sloveenias, kus õigusrikkuja ja kannatanu viiakse omavahel kontakti ning leitakse lahendus enne kohtusse jõudmist (Taustaanalüüs..., 2011).

70% juhtudest jõuavad osapooled omavahelisele kokkuleppele (Taustaanalüüs..., 2011). Seda arvamust kinnitas ka Kadi Ilves, kes leidis, et kui Sloveenias see toimib, siis miks ei peaks see ka Eestis toimima. Jüri Ginter aga soovust leiab, et ilmselt oleks juhtumi ning lepitamise vaheline aeg liiga pikk ning seega ka mõjutusvahendida mõttetu.

Kohustused ja õigused

Eelnõu üks olulisemaid uuendusi võrreldes kehtiva seadusega on erinevate osapoolte õiguste ja kohustuste täpsem sätestamine (Seletuskiri, 2013). Kui kehtivas seaduses on rõhuasetus lapse ja tema vanema kohustustel ja alaealiste komisjoni õigustel, siis eelnõu pöörab tähelepanu eelkõige neile õigustele ja kohustustele, mis aitavad tagada lapse huvide ja õiguste kaitse kogu menetluse vältel (Seletuskiri, 2013).

Esimesel vaatlusel, võrreldes uues ja kehtivas seaduses sätestatud õiguseid ja kohustusi, ei jää erilisi muutusi silma. Lähemal uurimisel selgub aga, et mitmes punktis on muudetud sõnastust, mis muudab sätte selgemaks. Näiteks kui alaealiste mõjutusvahendite seaduse paragrahv 21 lõige 1 punkt 3 ütleb, et lapsel ja tema esindajal on õigus võtta osa alaealise õigusrikkumise asja arutamisest, siis lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu näeb paragrahvis 5 lõige 1 punkt 2 ette, et nii lapsel, kui ka lapsevanemal on õigus kaasa rääkida last puudutavates otsustes ning neid mõjutada. Nagu eelnevast näitest lähtub, siis on uues seaduses lapsevanema õigus last puudutavatest otsusest osa võtta selgemalt ja arusaadavamalt välja toodud. Lisaks on uue punktina on sisse toodud õigus kaasata eksperte otsuse tegemisse (LÕJSS §5 lg1 p5), kuid on välja jäetud kehtiva seaduse paragrahv 21 lõige 3, mis ütleb, et alaealisel on õigus taotleda endale esindaja määramist, kui tema seadusliku esindaja huvid on alaealise huvidega vastuolus. Siinkohal tuleb märkida, et esindaja määramise välja jätmise võib lapse heaoluga vastuolus olla juhul, kui vanem pole võimeline lapse heaolu arvestavalt adekvaatseid otsuseid tegema. Võttes siis kõrvale võrdluseks seaduseelnõu seletuskirja, mis ütleb, et lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu eesmärgiks on tagada parem lapse õiguste ja huvide kaitse, siis tekib vastuolu eesmärgi ja tegelike seaduse punktide vahel. Niisamuti on tähelepanu vääriv asjaolu et seaduseelnõus, nii nagu ka kehtivas seaduses, on lapse õigused ja kohustused ühes paragrahvis koos tema eestkostja omadega. Seejuures on enamus punkte suunatud justnimelt lapsevanemale (vt Lisa 1 §21 ja Lisa 2 §5).

Ka alaealise ja tema vanemate kohustusi on lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõus muudetud. Välja on jäetud alaealise esindaja kohustus selgitada alaealisele tema ütluste andmise tagajärgi (AMVS §21 lg4) ning samuti on välja jäetud sama paragrahvi punktid, mis ütlevad, et esindajal on kohustus anda alaealisele asjassepuutuvat teavet, ning teha talle mõistetavaks alaealise ütlused ja taotlused, ning esitada need alaealiste komisjonile lähtuvalt alaealise huvidest. See-eest on sisse toodud nõuded täita sekkumismeetmest tulenevaid kohustusi ning anda sekkumishindamise koostamisel asjakohast teavet. Siinkohal on muutused osaliselt mõistetavad ning arusaadavad. Kuna tundub, et sekkumismeetme määramine ei tähenda enam, et alaealine peaks läbi käima kohtu lühiversioonist, siis sellest tulenevalt on välja jäetud ka vastavad kohustused. Teisalt aga, kui laps ei saa aru, milles teda süüdistatakse või millised on tema õigused ja kohustused, siis on see kindlasti vastuolus lapse heaoluga. Uued lapsevanemale kehtestatud kohustused ei ütle enam, et esindaja peab vastutama, et laps saaks kõigest aru ning esitama komisjonile informatsiooni lähtuvalt lapse huvidest. Siit aga tekib küsimus, et kes siis otsustab, mis on lapse huvides ja mis mitte? Kui lapsevanema kohustus ei ole esindada oma lapse parimaid huve, siis kas sekkumiskorraldaja on alati nii kompetentne, et teab, mis on just sellele lapse hea ja kasulik?

Tulemuslikkuse hindamine

Nagu antud töö lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu peatükist lugeda võib, siis üks seaduse eesmärkidest on reguleerida meetmete kasutamise tulemuslikkust ning vastavalt sellele pakkuda ka jätkutoe võimalust. Vastavad punktid on seadusesse ka eraldi paragrahvidena sisse toodud. Nimelt ütleb vastava seaduse paragrahv 18 lõige 4, et viie tööpäeva jooksul pärast sekkumismeetme rakendamise lõpetamist tuleb koostada aruanne, mille alusel hinnatakse sekkumismeetme tulemuslikkust ning jätkutoe vajalikkust. Sama seaduse paragrahv 19 ütleb, et jätkutoe meedet rakendatakse kokkuleppel lapse ja tema vanemaga juhul, kui sekkumise tulemuslikkuse hindamisel tuvastatakse jätkutoe vajadus või kui sekkumismeetme rakendamise aruandest selgub, et laps ei täitnud sekkumismeetmetest tulenevaid kohustusi. Nagu eelnevast aru võib saada, siis on jätkutuge võimalik määrata ainult juhul, kui nii laps kui ka vanem selleks nõusoleku annavad. Seda nii juhul, kui meede on olnud vähetõhus, kui ka siis, kui laps ei ole täitnud meetmest tulenevaid kohustusi (Seletuskiri, 2013). Juhul, kui tulemuslikkuse hindamine küll näitab jätkutoe vajadust, kuid

laps ja tema esindaja sellega ei nõustu, ei ole võimalik jätkutoe meedet rakendada (Seletuskiri, 2013). Sekkumise korraldaja ülesanne on sellises olukorras motiveerida last ja tema vanemat meetmega nõustuma (Seletuskiri, 2013). Selline säte võib tekitada olukorra, kus laps jääb tema jaoks oluliselt abist ilma seetõttu, et tema vanem ei näe selleks vajadust või suudavad eestkostja ja sekkumise korraldaja rääkida lapse nõusse osalema jätkutoes, kuid laps teeb seda vastu enda tahtmist, ning sellisel juhul on selle tulemus kaheldav. Sarnane arvamus järelhindamisest on ka Jüri Ginteril:

„Järelhindamine on kindlasti vajalik ning lapse nõusolek tuleb kindlasti kasuks, kuid seadus peaks reguleerima ka tegevuse juhule, kui nõusolekut ei õnnestu saavutada. Me ei saa ju selliseid lapsi lindpriideks tunnistada.“

Kehtivas seaduses reguleerib antud teemat ainult paragrahv 9, mille järgi on mõjutusvahendi kohaldaja kohustatud andma alaealiste komisjoni sekretärile informatsiooni, mille alusel annab sekretär komisjonile aru mõjutusvahendite kohaldamise tulemuslikkusest vähemalt kord kvartalis. Sama paragrahvi lõige kaks ütleb, et kui aruandest selgub, et alaealine ei täida talle määratud mõjutusvahendist tulenevaid kohustusi, määrab alaealiste komisjon uue mõjutusvahendi.

Lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu muudab mitmeid hetkel toimivaid süsteeme. Alaealiste komisjonide kaotamine ning nende asendamine sekkumise korraldajatega on ainult üks osa plaanitavatest muudatustest. Suure muutuse teevad läbi ka mõjutusvahendid ning seaduses kasutatavad väljendid. Mitte kõik muudatused ei ole veel mõistetavad ning tundub, et ka mitte täielikult läbi mõeldud. Nii näiteks tekitab palju küsimusi lapse ja tema vanemate õiguste ja kohustuste punkt, kus esialgu jääb veel arusaamatuks lapsest lähtumise alused. Samuti on veel segased viimases lõigus kirjeldatud jätkutoe rakendamine ning sekkumismeetmete kasutamine. Seega on punkte, millega seaduseelnõus veel töötama peaks, päris mitu.

IV peatükk - ARUTELU: laps muutuvast õigusüsteemis

Eelnevate peatükkide põhjal on selgeks saanud, et noorte õigusrikkujatega tegelemine on Eestis muutuste teel. Vanad toimimispõhimõtted enam ei tööta ja uued ei ole veel päriselt välja kujunenud. Lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu on esimeseks sammuks muutumaks teiste Euroopa riikidega sarnasemaks. Siiski ei ole uus süsteem otseselt ühegi teise riigi koopia. Esialgu tundub kõige suuremateks erinevusteks olema süsteemi kuuluvate laste vanus ning vanglakaristuse mitterakendamine. Nimelt kuuluvad näiteks Soomes 21-aastased õigusrikkujad küll õigusüsteemi, kuid läbivad noortekohtu ning saavad täiskasvanutega võrreldes kergemaid karistusi. Eesti süsteem on praegu, ja ka seaduseelnõust lähtudes, suunatud kuni 18-aastastele õigusrikkujatele, kellele erinevalt nii mõnestki teisest riigist, ei määrata enamasti reaalselt vangistust. Järjest rohkem on hoopis märgata tendentsi, et oluliseks muutub individuaalne lähenemine, nõustamine ja rehabiliteerimine. Seda lähtudes alaealiste komisjonide asendamisega sekkumiskorraldajateks ning seaduseelnõu põhimõtetest, siduda sekkumismeetmete määramine tihedalt lapse käitumise põhjuste väljaselgitamisega, ning integreerida laps pärast sekkumismeetme rakendamist ühiskonda selle täisväärtusliku liikmena ilma õigusrikkuja kuvandita.

Lapse huvide ja õiguste parem kaitse?

Alaealised on kasvavad ja arenevad inimesed. Nad ei ole veel selgeks saanud kõiki reegleid ning katsetavad nendega tihti päris julgelt, astudes vahel üle piiri ning rikkudes kehtivat korda või ühiskondlikku arusaama õigest ja valest. Sellise situatsiooni tekkides astuvad täiskasvanud vahele ning leiavad, et last oleks vaja õpetada, kasvatada, suunata ja olukorda sekkuda. Kasutame me selleks siis millist sõna tahes, levinud arvamus on, et tekkinud olukorra tagajärgedega tuleb tegeleda, selleks et ennetada retsidiivsust. Alaealiste komisjonid on Eestis loodud selleks, et nad määraksid lapsele mõjutusvahendi ning seejärel jäävad lootma, et laps seda ka täidab. Tulevikus on meil ilmselt sekkumiskorraldajad, kes üritavad selgusele jõuda, millest lapse käitumine tuleneb, ning määravad sellest tulenevalt sekkumismeetme. Tõsiasi on see, et olenemata kehtivast või tulevases seadusest, tegeleme me ikkagi tagajärgede likvideerimisega. Me võtame laste käitumise tõsisema vaatluse alla alles siis, kui nad on midagi valesti teinud ja meil avaneb võimalus nendega selle eest

pahandada. Samas tuleb tõdeda, et lapsed, nagu ka täiskasvanud, õpivad kõige paremini oma vigadest. Sellest tulenevalt võib tõstatada küsimuse, et kas valesti käituvaid ning seadust rikkuvaid noori peaks karistama või püüdma suunata nende käitumist mingil teisel viisil. Hetkel tundub, et alaealiste mõjutusvahendite seaduse eesmärgiks on rohkem karistada, ning lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu üritab selle viia kasvatamise tasemele, jättes sekkumishindajale vabad käed otsustamaks, millist abi on lapsele vaja. Ühelt poolt tundub see ju mõistlik, kui arvestada, et alaealiste komisjonide maine ühiskonnas pole eriti hea. Arvatakse, et tegemist on kohaga, kus seitse inimest koos lapsega laua taga istudes määravad talle karistuse, arvestamata lapse vajadusi ning tehtud teo tagamaid. Kõlab kui kohus, kus ühe kohtuniku asemel on seitse võimupositsioonil olevat täiskasvanut ning seetõttu võib olukord tunduda lapse jaoks veelgi hirmsam ja ülekohtusem. Siinkohal tuleb aga ära märkida Aare Laagi arvamus, et õigust rikkunud lapsed vajavad teo tagajärgedest arusaamiseks kerget sunnimomenti, mis ütleks neile, et nende käitumine ei ole sellisena aktsepteeritav. Lisaks tuleb tema arvates selgelt eristada tõsist sekkumist vajavad juhtumid ja need lapsed, kellega saab teha nn pehmet sotsiaaltööd. See kõik tekitab küsimuse, et kas last antud süsteemis võetakse kui täiskasvanut või kui last. Osalt koheldakse alaealiste komisjoni sattunud noori lastena, kellel on õigus teha vahel vigu, ning mõjutusvahendiks õigusrikkumise eest määratakse hoiatus. Küllastades Tartu alaealiste komisjoni istungit oli arutluse all ka ühe 12-aastase poisi juhtum, kus laps oli koolis telefoni varastanud. Komisjon, kuulanud ära lapse enda, tema vanema ning koolist ja kohalikust omavalitsusest saadud iseloomustuse, otsustas lapsele määrata hoiatuse. Seda põhjusel, et laps kahetses oma tegu ja sai aru, et ta oli valesti käitunud. Alaealisesse suhtuti kui lapsesse, kellel on õigus teha vigu ja nendest õppida hoolimata sellest, et see ei olnud lapsele esimene vargusega vahele jäämine. Vaadates lapse õigusrikkumisse sekkumise seaduseelnõud, siis võib oletada, et lapse lapsena käsitlemine on ka uues süsteemis esikohal. Nagu eelnevalt juba selgeks on saanud, siis üks peamisi seaduseelnõu eesmärke on pakkuda lastele võimalust oma tegudest ja nende tagajärgedest aru saada ning need siis ka heastada. Selleks, et viimast punkti täita, on suure muutuse läbi teinud ka rakendatavad mõjutusvahendid ehk sekkumismeetmed.

Dilemma: „lapsest kasvab inimene“ vs „laps on inimene“

Nagu eelnevalt selgeks on saanud, siis täiskasvanud sekkuvad seal, kus laps on valesti käitunud. Lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõus on sekkumismeetmed võrreldes alaealiste mõjutusvahendite seadusega läbi teinud suure muutuse. Konkreetsetest

meetmetest on saanud erinevatele seadustele viitavad soovituslikud punktid, millest sekkumiskorraldaja lähtuma peaks. Kui tugineda sellele, et mõjutusvahendid peaksid aitama lapsel aru saada, mida ta valesti on teinud ning kindlate sekkumismeetmete seadusest välja jätmise justkui lubaks sekkumiskorraldajatel lähtuda ainult laste vajadustest ning vastavalt sellele määrata lapsele kõige mõjusamad õpetusvahendid. Kui siia kõrvale võtta ka teadmine, et sekkumismeetme saab määrata ainult siis, kui eelnevalt on tehtud põhjalik uuring lapse delinkventsust põhjustavatele teguritele, siis peaks uus seadus olema täielikult lapsest lähtuv ning tema vajadustele vastav. Last võetakse kui isetoimivat inimest, kes on ühiskonna osa. Siiski on seadusest välja jäetud lapse kasvukeskkond. Leitakse küll põhjused, mis on viinud lapse õigusrikkumiseni, kuid seejärel tegeletakse enamasti vaid lapse käitumise muutmisega hoolimata sellest, et laps kasvab keskkonnas, mis ühel või teisel määral mõjutab tema käitumist. Samal arvamusel on ka kõik kolm uurimuse jaoks intervjueeritud eksperti, kes ütlevad, et lisaks lapsele, peaks tegelema ka laste vanemate ning tugivõrgustikuga. Seda põhjusel, et muutes küll lapse käitumist, aga mitte tema vanemate arusaama tekkinud olukorrast või positiivsetest kasvatusmeetoditest, on sekkumismeetmete tulemuslikkus väga väike. Siinkohal oleks hea, kui lisaks lastele määratavatele mõjutusvahenditele oleks olemas ka vanematele soovituslikud (või kohustuslikud) koolitused, programmid või teraapiad. Mujal maailmas on laialt kasutatavaks meetodiks pereteraapia, mis on väga positiivselt täitnud oma eesmärgi, vähendades laste korduvat retsidiivset käitumist (Tarolla jt, 2002). Vanemate suunamisele on tegelikult tähelepanu pööratud ka seaduseelnõud kokku pannes, sest seletuskirja kohaselt on uue seaduse üheks eesmärgiks kujundada lapsel ja tema vanematel arusaam vastutusest turvalise ühiskonna tagamisel. Siiski ei tundu see eesmärk üheski seadusepunktis rakenduvat.

Lisaks sekkumismeetmete muutmisele on seaduseelnõus suuremat tähelepanu pööratud ka nõustamistegevusele läbi sekkumishindaja tegevuse. Arvestades hetkel valitsevaid nõustamisteraapiate koolkondi, siis eeldatavasti keskenduksid sekkumiskorraldajad ja hindajad kognitiiv-käitumuslikule teraapiale. Uurimused on tõestanud, et kognitiiv-käitumuslikud teraapiad on tulemuslikud tänu sellele, et nad mõjutavad aju funktsioone ning seetõttu väheneb laste retsidiivne käitumine (Vaske jt, 2011). Osaliselt on kognitiiv-käitumuslikust teraapiast lähtuvad ka õigust rikkunud noortele suunatud programmid, kus õpitakse aru saama oma tegevuste tagajärgedest ning tõsidusest. Rakendades teraapiaid ka igale noorele kohustusliku nõustamisprotsessina, on alust eeldada, et tulemused oleksid veelgi

efektiivsemad. Samal ajal ei vii kohustuslik tegevus mitte alati eeldatava tulemuseni ning nii võib juhtuda, et noor, kes suunatakse sekkumiskorraldaja juurde, ei ole nõustamisprotsessist huvitatud. Sellisel juhul ei ole abi ka muidu efektiivsest kognitiiv-käitumuslikust teraapiast. Samuti tuleks siis juurde arvestada, et kui samal ajal ei tegeleta vanemlike oskuste arendamisega, siis läheb laps ikkagi õhtul koju, kus vanemad ei toeta spetsialistide poolt lapsega tehtud tööd ning kogu eelnev sekkumisprotsess on asjatu.

Sekkumiskorraldaja vs alaealiste komisjon - kas üks on parem kui mitu?

Palju kõneainet on uue seaduseelnõu valguses saanud ka alaealiste komisjonide asendamine sekkumiskorraldajaga. Praktikud, alaealiste komisjonide liikmed, ei kujuta ette, kuidas üks inimene jõuab tegeleda kõigi nende laste ning selle emotsionaalse koormusega, mis talle osaks saab. Teoreetikud, seaduseelnõu väljatöötajad, ei mõista aga antud probleemi tekkimist. Põhjenduseks tuuakse, et praegugi ei osale ju kõik komisjoni liikmed alati kõigil istungitel ning seitsmel inimesel on keeruline korruga ühe lapsega töötada. Ühelt poolt on seadusemuudatusega kõrvaldatud alaealiste komisjonide karistav ja hirmutav kuvand ning sisse toodud pehmem üks-ühele lähenemine. Teisalt on kahtluse alla seatud sekkumiskorraldajateks olevate inimeste võimekus ja kompetents - kust me leiame sellised inimesed, kes oleks valmis ja võimelised tegema nii suuremahulist ning emotsionaalselt kurnavat tööd. Kui vaadata antud küsimust laste seisukohast ning lähtudes kognitiiv-käitumusliku teraapia võimalustest, siis ilmselt oleks lastele emotsionaalselt parem kohtuda vaid ühe inimesega, kellel on ilmselt rohkem aega, et lapsega tegeleda, kui seda seni oli alaealiste komisjonil. Samal ajal täitis alaealiste komisjon lisaks lapse olukorra väljaselgitamisele ka teist eesmärki – nii nagu tõi välja Aare Laak, lastele ongi vaja kergelt ähvardavat hoiatust, saamaks aru, et nad on midagi valesti teinud. Emotsiooni, et nad ei taha enam mitte kunagi komisjoni ette sattuda. Siit tekib kaks erinevat suunda, mis ühelt poolt ütleb, et lapsega peaks käituma kui võrdsega, ning teiselt poolt peaks lapsele kindlalt selgeks tegema, et tema selline käitumine ei ole aktsepteeritav. Vastandatakse kahte lähenemist lapsepõlvele - inimeseks saamist ja inimeseks olemist. Ühelt poolt lähtutakse asjaolust, et laps on hetkel eksisteeriv inimene, keda mõjutavad mitmed erinevad keskkonnategurid, ning teiselt poolt üritatakse leida sekkumisvahendeid, mis kasvataks lapsest täisväärtusliku ühiskonna liikme.

Lapse heaolu on suur ning mitmeid lähenemisi võimaldav teema, kus ei ole ühte ja ainuõiget vastust. See, mis on laste huvides, ja mis mitte, oleneb sellest, millisest teooriast me lähtume ning kas meie, täiskasvanud, võtame lapsi objektide või subjektidena. Kas me üritame kasvatada lastest võimalikult head täiskasvanud või me leiame lahendusi nende praegustele probleemidele ning lähtume teadmisest, et laps on just siin ja praegu eksisteeriv inimene, kellel on oma vajadused ja huvid. Praegune alaealiste mõjutusvahendite seadus lähtub enamasti teadmisest, et lapsest tuleb kasvatada seadusekuulekas täiskasvanu. Lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu tahab süsteemi viia rohkem laps kui inimene tasandile. Selleks on muudetud nii seaduse eesmärke kui ka sisu. Nagu suurte muudatuste puhul ikka, võtab süsteemi täielik muutmine aega rohkem kui soovitakse. Nii tuleb ka antud seaduse juures lähtuda tõsiasjast, et kõike korraga ei saa. Seaduseelnõu juures on veel punkte, mis ei ole täielikult selged, ning kehtivas praktikas on asju, mida tasuks jätkata. Samuti peaksid kõik haakuvad seadused jagama ühtset arusaama last huvidest. Praegu tundub, et see veel puudub. Siiski tasub süsteemimuutus katsetamist, et lõpuks jõuda laste huvidele ning õigustele võimalikult hästi vastava süsteemini.

V peatükk - KOKKUVÕTE

Meie elu on üks õppimise jada. Alustame me sellega juba enne sündi ning jätkame kogu elu vältel. Kõige paremini õpime me läbi kogemuste. Vahel aga ei ole need kogemused meeldivad ning me peame oma tegudest aru andma. Lapsed, kes rikuvad seadust, saadetakse alaealiste komisjoni, kes juhtumi üle vaatab ning otsustab, milline mõjutusvahend võiks aidata lapsel oma teost ja selle tagajärgedest aru saada ja edasisi sarnaseid tegusid vältida. Komisjonil on valida üheksa erineva mõjutusvahendi hulgast ning statistika kohaselt kõiki neid ka kohaldatakse. Kõige enam on viimastel aastatel rakendatud hoiatust, koolikorralduslikke mõjutusvahendeid ning spetsialisti juurde vestlusele suunamist. Praegune alaealiste õigusrikkujatega tegelemise süsteem on kehtinud juba 16 aastat ning pärast mitmeid vastava seaduse muudatusi on jõutud järeldusele, et vaja oleks kokku panna täiesti uus seadus, mis oleks rohkem lastekeskne ning lähtuks laste vajadustest/perspektiivist. Sellest tulenevalt on valminud lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu, mis selliselt kehtima hakates kaotab alaealiste komisjonid ning asendab need sekkumiskorraldajatega. Mõjutusvahendid muutuvad seaduse jõustudes sekkumismeetmetest, mis ei loetle enam üles konkreetseid vahendeid, millega last mõjutada saab, vaid suunab sekkumise korraldaja erinevate täiendavate seaduste juurde, mille abil saab lapsele vajaliku meetme valida. Lisaks on seaduseelnõus muudetud laste vanusegrupe, kellele seadust rakendatakse, lapse ja tema vanema õiguseid ja kohustusi, isikuid, kes menetlust algatada saavad ning menetluse algatamise aluseid. Eelnõu on tekitanud ka hulgaliselt küsimusi ning vastuseisu seaduse rakendajate ning väljatöötajate vahele. Kaheldakse, kas uus süsteem suudab leida nii kõrge kompetentsiga inimesed, kes suudaksid kõrgel professionaalsel tasemel last nõustada ning määrata talle temast lähtuva efektiivse sekkumismeetme. Teisalt pooldavad praktikud koolikohustuse seadusest väljajätmist, kuid kahtlevad lepitusmenetluse asjakohasuses.

Võrreldes Eestis kehtivat ja planeeritavat süsteemi mujal maailmas rakendatavate vormidega, võib näha, et meie alaealiste õigusrikkujatega tegelemise seadus hõlmab endas palju vähem noori kui näiteks Soome ja Kanada vastavad seadused. Paljud riigid rakendavad vastavat seadust ka neile noortele, kes vanuse järgi enam ei ole alaealised. Nii saavad näiteks veel ka 21-aastasused inimesed Soomes võrreldes täiskasvanutega kergemaid karistusi. Eesti süsteem

see-eest tegeleb nooremate lastega, kui võrreldavad riigid, ja täisealiseks saades eeldatakse noorelt täiskasvanult kohest täit vastutust ja küpset täiskasvanukäitumist. Meie alaealiste mõjutusvahendite seadus reguleerib ka alla 14-aastaste laste õigusrikkumisi, mida mitmed teised riigid ei tee.

Antud bakalaureuse töö kokkuvõtteks võib öelda, et Eestis kehtiv alaealiste mõjutusvahendite seadust on aastate jooksul muudetud mitmetel kordadel ning järjest suurenev muudatuste hulk tingis uue, lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu, väljatöötamise vajaduse. Uus süsteem peaks olema rohkem lapsest lähtuv ning keskenduma laste õiguste ja huvide kaitsele. Samas ei ole kindlust väita, et laste huvid lapsest lähtuvalt ka paremini kaitstud saavad. Samuti pannakse suurt rõhku sellele, et laps saaks aru oma teost ja selle tagajärgedest ning talle antakse võimalus oma tegu heastada. Seaduse väljatöötamisel on võetud eeskujuks Soomes ja Kanadas toimivad süsteemid. Uurimuse käigus tehtud analüüsi põhjal võib öelda, et muutused, kuidas alaealisi õigusrikkujaid tulevikus rehabiliteerima hakatakse, erineb olulisel määral sellest, millist praktikat kasutame me praegu. Seaduseelnõus on veel palju poolikuid ning praktikutes küsimusi tekitavad asjaolusid. Viimaste muudatuste kohaselt aga on aega veel seaduseelnõud parandada ning täiendada, sest alaealiste komisjonide haridus- ja teadusministeeriumi haldusalast sotsiaalministeeriumi haldusalasse üleviimine on peatanud senise eelnõu väljatöötamise.

KASUTATUD KIRJANDUS

Marttunen, M; Keisala, H. (2007). The new juvenile punishment. Summary. Helsinki. (Isiklik materjal, Kadi Ilves)

Alaealiste komisjonide tegevuse ülevaade 2008. aasta statistika põhjal. (2009). Haridus- ja teadusministeerium. Tartu.

Alaealiste komisjonide 2011.a. tegevuse statistiline ülevaade (AASTA). Eesti Noorsootöö Keskus.

Alaealiste komisjonid Eestis 2012 aastal – statistiline ülevaade EHIS-e andmete põhjal.

Alaealiste mõjutusvahendite seadus. RT I 1998, 17, 264.

Alaealiste mõjutusvahendite seaduse (AMVS) tõlgendused ja seadusandlik raamistik (2006). Tallinn

Eesti alaealiste komisjonide tegevus aastatel 1999-2004. (2005). Haridus- ja teadusministeerium.

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. RT I 1992, 28, 370

Lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seadus. Eelnõu. 21.11.2013 (Isiklik materjal, Kadi Ilves)

Leherand, M-L. (2007). Kvalitatiivne uurimisviis. OÜ Infotrükk.

Marttunen, M, Keisala, H. (2007). The Juvenile Punishment. National Research Institute of Legal Policy. Helsinki.

Qvortrup, J. (1991). Childhood as a Social Phenomen - An Introduction to a Series of National Reports. EOROSOCIAL Report vol 36.

Rahvastik soo ja vanuse järgi – 7-17-aastased 1999. aastal. <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp>. (vaadatud 14.04.2014)

Rahvastik soo ja vanuse järgi – 7-17-aastased 2000-2012. aastal, rahvastik 1. jaanuari seisuga. <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp>. (vaadatud 14.04.2014)

Seletuskiri lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduse eelnõu juurde. 21.11.2013 (Isiklik materjal, Kadi Ilves)

Tarolla, S.M, Wagner, E.F, Rabinovitz, J, Tuban, J.G. (2002). Understanding and treating juvenile offenders: A review of current knowledge and future directions. Aggression and violent behaviour, 7, 125-143.

Taustaanalüüs kurikaldumuslike noorte kohtlemise poliitikale. (2011). Haridus- ja teadusministeerium. Tartu.

Vaske, J, Galyean, K, Cullen, F.T. (2011). Toward a biosocial theory of offender rehabilitation: Why does cognitive-behavioural therapy works? *Journal of Criminal Justice*, 39, 90-102.

Õunapuu. L. (2014). Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu Ülikool.

Youth Criminal Justice Act. Handbook (2007). The John Howard society of Alberta. (Isiklik materjal, Kadi Ilves)

LISA 1 Alaealiste mõjutusvahendite seadus

Vastu võetud 28.01.1998

RT I 1998, 17, 264

jõustumine 01.09.1998

1. peatükk - ÜLDSÄTTED

§ 1. Seaduse reguleerimisala

(1) Käesolev seadus sätestab alaealisele kohaldatavad mõjutusvahendid ning alaealiste komisjoni pädevuse.

(2) Käesolevat seadust kohaldatakse alaealisele, kes on:

1) nooremana kui neljateistaastasena toime pannud karistusseadustikus ettenähtud kuriteokoosseisule vastava õigusvastase teo;

2) nooremana kui neljateistaastasena toime pannud karistusseadustikus või muus seaduses ettenähtud väärteokoosseisule vastava õigusvastase teo;

3) neljateist- kuni kaheksateistaastasena toime pannud karistusseadustikus ettenähtud kuriteo, kuid prokurör või kohus on leidnud, et isikut saab mõjutada karistust või karistusseadustiku §-s 87 ettenähtud mõjutusvahendit kohaldamata ja kriminaalmenetlus on tema suhtes lõpetatud;

4) neljateist- kuni kaheksateistaastasena toime pannud karistusseadustikus või muus seaduses ettenähtud

väärteo, kuid kohtuväline menetleja on leidnud, et isikut saab mõjutada karistust kohaldamata, või kohus on

leidnud, et isikut saab mõjutada karistust või karistusseadustiku §-s 87 ettenähtud mõjutusvahendit kohaldamata

ja väärteomenetlus on tema suhtes lõpetatud.

(3) Käesolevat seadust kohaldatakse ka alaealisele, kes:

1) on koolikohustuslik, aga pole kantud ühegi kooli nimekirja või on ühe õppeveerandi jooksul mõjuva

põhjuseta puudunud enam kui 20 protsendist õppetundidest; [RT I 2010, 41, 240- jõust. 01.09.2010]

2) tarvitab alkohoolset jooki, narkootilist või psühhotroopset ainet.

(4) Käesolevas seaduses ettenähtud haldusmenetlusele kohaldatakse haldusmenetluse seadust sätteid, arvestades käesoleva seaduse erisusi. [RT I 2003, 26, 156- jõust. 21.03.2003]

§ 2. Alaealine

Alaealine käesoleva seaduse tähenduses on 7–18 aasta vanune isik. [RT I 2002, 53, 336- jõust. 01.07.2002]

2. peatükk - MÕJUTUSVAHENDID. NENDE KOHALDAMINE JA JÄRELEVALVE

§ 3. Mõjutusvahendid

(1) Alaealisele võib kohaldada ühte või mitut järgmistest mõjutusvahenditest:

1) hoiatus;

2) koolikorralduslikud mõjutusvahendid;

- 3) vestlusele suunamine psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde;
- 4) lepitamine;
- 5) kohustus elada vanema, kasuvanema, eestkostja või perekonnas hooldaja juures või asenduskodus; [RT I 2006, 55, 405- jõust. 01.01.2007]
- 6) üldkasulik töö;
- 7) käendus;
- 8) noorte- või sotsiaalprogrammides või rehabilitatsiooniteenuses või ravikuurides osalemine;
- 9) kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine.

(2) Alaealisele võib kohaldada:

- 1) hoiatust, vestlusele suunamist psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde, lepitamist, kohustust elada vanema, kasuvanema või eestkostja juures või asenduskodus, käendust, noorte- või sotsiaalprogrammides või rehabilitatsiooniteenuses osalemist käesoleva seaduse § 1 lõigetes 2 ja 3 sätestatud juhtudel; [RT I 2006, 55, 405- jõust. 01.01.2007]
- 2) üldkasulikke tööd käesoleva seaduse § 1 lõigetes 2 ja 3 sätestatud juhtudel;
- 3) koolikorralduslikke mõjutusvahendeid käesoleva seaduse paragrahv 1 lõike 3 punktis 1 sätestatud juhtudel;
- 4) ravikuurile suunamist käesoleva seaduse paragrahv 1 lõike 3 punktis 2 sätestatud juhtudel;
- 5) kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamist käesoleva seaduse paragrahv 1 lõikes 2 sätestatud juhtudel kooskõlas käesoleva seaduse paragrahviga 6.

§ 4. Koolikorralduslikud mõjutusvahendid

(1) Alaealiste komisjon võib kooskõlas põhikooli- ja gümnaasiumiseadusega kohaldada järgmisi

koolikorralduslikke mõjutusvahendeid põhiharidust omandavatele õpilastele:

- 1) kasvatusraskustega õpilaste klassi suunamine;
- 2) pikapäevarühma suunamine.

(2) Enne alaealise õigusrikkumise asja arutamist alaealiste komisjonis teeb selle sekretär kindlaks, milliseid kasvatusmeetodeid on alaealise suhtes koolis rakendatud. [RT I 2010, 41, 240- jõust. 01.09.2010]

§ 5. Üldkasulik töö

(1) Alaealine rakendatakse üldkasulikule tööle 10–50 tundi üksnes tema nõusolekul ning tööst ja õppimisest vabal ajal.

(2) Alla 13-aastastele alaealistele võib määrata üldkasulikke tööd kuni 10 tundi.

§ 6. Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine

(1) Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kool on põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse alusel moodustatud kool, kuhu õpilane suunatakse alaealiste komisjoni taotlusel kohtumääruse alusel.

(2) Alaealiste komisjonil on õigus taotleda kohtult alaealise kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamist, kui alaealine on toime pannud käesoleva seaduse paragrahv 1 lõikes

2 sätestatud teo, mille eest kohaldatud mõjutusvahendid ei ole andnud tulemust ja kui kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine toimub alaealise kasvatusliku järelevalve huvides.

(3) Alaealiste komisjon võib taotleda kohtult luba 12 aasta vanuse või vanema alaealise kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli paigutamiseks. Erandkorras võib kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli paigutamiseks luba taotleda ka juhul, kui alaealine on vähemalt 10 aasta vanune ja on toime pannud käesoleva seaduse paragrahv 1 lõike 2 punktis 1 sätestatud teo.

(4) Kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli paigutatakse alaealine kuni kaheks aastaks. Tähtaja määramisel arvestatakse õppeaasta lõpuga. [RT I 2004, 46, 329- jõust. 01.07.2004]

§ 6¹. Kasvatus eritingimused kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste koolis

(1) Kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli õpilase valduses ei või olla esemeid ja aineid, mille loetelu kinnitab Vabariigi Valitsus määrusega.

(2) Kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli direktoril või tema volitatud isikul on õigus õpilase juuresolekul avada õpilasele saadetud posti- või muud saadetisi.

(3) Kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli direktoril või tema volitatud isikul on õigus õpilase juuresolekul võtta temalt ära käesoleva paragrahvi lõikes 1 nimetatud loetelusse kuuluvad esemed ja ained.

(4) Kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli direktoril ning teistel töötajatel ei ole õigust kontrollida õpilase kirjavahetuse ja telefoni või muude üldkasutatavate sidekanalitega edastatavate sõnumite sisu.

(5) Käesoleva paragrahvi lõikes 1 nimetatud loetelusse kuuluvate esemete ja ainete äravõtmise kohta koostab kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli direktor või tema volitatud isik viivitamatult protokoll, kuhu kantakse:

- 1) protokoll koostamise aeg ja koht;
- 2) protokoll koostaja ees- ja perekonnanimi;
- 3) selle õpilase ees- ja perekonnanimi, kellelt esemed või ained ära võeti;
- 4) äravõetud esemete või ainete loetelu;
- 5) õpilase ja protokoll koostaja allkiri.

(6) Käesoleva paragrahvi lõikes 1 nimetatud loetelusse kuuluvad esemed ja ained, mis õpilasel ära võetakse, antakse allkirja vastu üle õpilase seaduslikule esindajale, posti- või muu saadetise saatnud isikule või hävitatakse seadusega sätestatud korras, mille kohta tehakse käesoleva paragrahvi lõikes 5 nimetatud protokoll vastavasisuline märge.

(7) Pideva kasvatusliku järelevalve teostamiseks on õpilasel keelatud lahkuda kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli territooriumilt, välja arvatud kooli põhimääruses sätestatud juhtudel.

§ 6². Eraldusruum kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste koolis

(1) Kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli õpilase võib paigutada rahunemiseks eraldusruumi, kuid mitte kauemaks kui 24 tunniks. Eraldusruumi paigutamise kohta koostab kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli direktor või tema volitatud isik viivitamatult

motiveeritud käskkirja, mille kooli direktor või tema volitatud isik teeb õpilasele allkirja vastu teatavaks käskkirja koostamise päeval.

(2) Õpilase võib paigutada eraldusruumi juhul, kui on otsene oht enesevigastuseks või vägivallaks teiste isikute suhtes ning suusõnaline rahustamine ei ole osutunud küllaldaseks.

(3) Eraldusruumi paigutamise kohta peetakse registreerimisraamatut, kuhu kantakse järgmised andmed:

1) õpilase ees- ja perekonnanimi;

2) eraldusruumi paigutamise põhjus;

3) eraldusruumi paigutamise algusaeg;

4) eraldusruumis viibimise aja lõpp;

5) selle koolitöötaja ees- ja perekonnanimi ning ametikoht, kelle järelevalve all õpilane eraldusruumis on;

6) arsti märke õpilase tervisliku seisundi kohta;

7) õpilaselt äravõetud esemete loetelu;

8) andmed käesoleva paragrahvi lõike 9 punktides 1 ja 2 nimetatud vestluste ja kohtumiste kohta;

9) andmed käesoleva paragrahvi lõikes 10 nimetatud vestluse kohta ning selle tulemus.

(4) Õpilase eraldusruumi paigutamisest teavitab kooli direktor või tema volitatud isik vanemat, eestkostjat või hooldajat viivitamatult pärast käesoleva paragrahvi lõikes 1 nimetatud käskkirja väljaandmist.

(5) Eraldusruumi, samuti õpilase esmaseid olmevajadusi rahuldava sisustuse tervisekaitse- ja ohutusnõuded kehtestab sotsiaalminister määrusega.

(6) Eraldusruumi paigutatavalt õpilaselt võetakse ära esemed, millega ta võib ohustada oma elu ja tervist.

(7) Eraldusruumi paigutatud õpilane peab olema koolitöötaja pideva järelevalve all.

(8) Eraldusruumi ei tohi paigutada haigestunud õpilasi. Õpilase haigestumisel eraldusruumis viibimise ajal tuleb õpilane üle viia meditsiinilisse isolaatorisse.

(9) Eraldusruumi paigutatud õpilasel on õigus:

1) vestelda koolipsühholoogi ja direktori või tema volitatud isikuga;

2) kohtuda vanema, eestkostja või hooldajaga;

3) lugeda kirjandust;

4) väljuda eraldusruumist koolitöötaja saatel.

(10) Pärast eraldusruumis viibimise aja lõppu vestleb koolipsühholoog, kooli direktor või tema volitatud isik õpilasega, et selgitada välja õpilase eraldusruumi paigutamist tinginud käitumise põhjused ning arvestada vestluse tulemusi edaspidises kasvatusprotsessis. [RT I 2002, 61, 375- jõust. 01.08.2002]

§ 6³. Vaide esitamine

(1) Kui õpilane või tema seaduslik esindaja leiab, et õpilasele seaduse või selle alusel kehtestatud õigusaktiga antud õigusi on rikutud või vabadusi piiratud, on õpilasel või tema seaduslikul esindajal õigus esitada vaie haridus- ja teadusministrile või maavanemale.

(2) Vaideotsus saadetakse posti teel ka kooli direktorile. [RT I 2002, 90, 521- jõust. 01.01.2003]

§ 7. Mõjutusvahendi eesmärk ja valik

(1) Mõjutusvahendi eesmärk on kaasabi osutamine alaealise õiguserikkuja resotsialiseerumisele ning alaealise järgnevate võimalike õiguserikkumiste ennetamine.

(2) Käesolevas seaduses ettenähtud mõjutusvahendi valikul lähtub alaealiste komisjon õiguserikkuja isikust, toimepandud õiguserikkumise raskusastmest ning tema suhtes varem kohaldatud mõjutusvahendite tulemuslikkusest.

(3) Mõjutusvahendi määramisel arvestab alaealiste komisjon alaealise esindaja, sotsiaalametniku, õppeasutuse esindaja ja politseiametniku arvamust ning alaealise nõusolekut võtta endale kohustusi vabatahtlikult.

(4) Mõjutusvahendi valikul võib alaealiste komisjon:

1) käesoleva seaduse paragrahv 3 lõike 1 punktis 1 ettenähtud mõjutusvahendit liita kõikide teiste mõjutusvahenditega, välja arvatud kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine;

2) käesoleva seaduse paragrahv 3 lõike 1 punktides 2–8 ettenähtud mõjutusvahenditest liita mitu mõjutusvahendit ja määrata need koos ühe otsuse alusel.

§ 8. Järelevalve teostajad

(1) Järelevalvet mõjutusvahendi määramisest tulenevate kohustuste täitmise üle teostab otsuse teinud alaealiste komisjoni sekretär koos mõjutusvahendi kohaldajaga.

(2) Mõjutusvahendi kohaldajaks on vastavalt käesoleva seaduse paragrahv 3 lõikes 1 toodud mõjutusvahendite loetelule:

1) alaealiste komisjon;

2) kooli esindaja;

3) vastav spetsialist;

4) alaealiste komisjoni määratud lepitaja;

5) alaealiste komisjoni määratud lastekaitsetöötaja;

6) alaealiste komisjoni määratud sotsiaaltöötaja;

7) käendaja;

8) maavalitsuse noorsootöötaja;

9) kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli direktor.

§ 9. Järelevalve teostamine

(1) Mõjutusvahendi kohaldaja on kohustatud andma alaealiste komisjoni sekretärile informatsiooni, mille alusel annab sekretär alaealiste komisjonile aru mõjutusvahendi kohaldamise tulemuslikkusest vähemalt üks kord kvartalis.

(2) Kui aruandest selgub, et alaealine ei täida talle määratud mõjutusvahendist tulenevaid kohustusi, määrab alaealiste komisjon uue mõjutusvahendi.

§ 10. Mõjutusvahendi kohaldamise lõpetamine enne tähtaega

(1) Otsuse mõjutusvahendi kohaldamise lõpetamiseks enne tähtaega, välja arvatud kasvatusereitingimusi vajavate õpilaste koolist vabastamine, teeb käesoleva seaduse paragrahvis 13 sätestatud pädevuse kohaselt alaealiste komisjon mõjutusvahendi kohaldaja või alaealise elukohajärgse sotsiaalametniku ettepanekul.

(2) Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolist vabastamine enne tähtaega toimub kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud korras. [RT I 2006, 7, 42- jõust. 04.02.2006]

3. peatükk- ALAEALISTE KOMISJON

§ 11. Alaealiste komisjoni moodustamine

(1) Alaealiste komisjon moodustatakse maakonnas maavanema korraldusega.

(2) Kohalik omavalitsus võib kooskõlastatult maakonna alaealiste komisjoniga moodustada linna või valla alaealiste komisjoni.

(3) Linnaosavalitsus võib kooskõlastatult linnavalitsusega moodustada linnaosa alaealiste komisjoni.

§ 12. Alaealiste komisjoni koosseis

(1) Alaealiste komisjon on seitsmeliikmeline. Alaealiste komisjoni asjaajamist korraldab alaealiste komisjoni sekretär.

(2) Maavalitsuse juurde moodustatava alaealiste komisjoni isikkoosseisu kinnitab maavanem. Komisjoni kuuluvad haridus-, sotsiaal- ja tervishoiualaste töökogemustega isikud, politseiametnik, kriminaalhooldusametnik ja maavalitsuse koosseisuline teenistuja, kes on alaealiste komisjoni sekretär.

(3) Linna- või vallavalitsuse juurde moodustatava alaealiste komisjoni isikkoosseisu nimetab linnapea või vallavanem. Komisjoni kuuluvad haridus-, sotsiaal- ja tervishoiualaste kogemustega isikud, politsei ning volikogu esindajad ja alaealiste komisjoni sekretär.

(4) Linnaosa valitsuse juurde moodustatava alaealiste komisjoni isikkoosseisu nimetab linnaosavanem. Komisjoni kuuluvad haridus-, sotsiaal- ja tervishoiualaste kogemustega isikud, politsei ning halduskogu esindajad ja alaealiste komisjoni sekretär.

(5) Alaealiste komisjon valib oma liikmete hulgast esimehe ja aseesimehe. Alaealiste komisjoni esimehe äraolekul täidab tema kohustusi aseesimees.

(6) Alaealiste komisjoni liikmel on keelatud avalikustada talle töö käigus alaealise kohta teatavaks saanud delikaatseid isikuandmeid.

§ 13. Alaealiste komisjoni pädevus

(1) Maakonna alaealiste komisjon arutab alaealise õiguserikkumise asja juhul, kui puudub vastav kohaliku omavalitsuse komisjon. Linna alaealiste komisjon arutab alaealise õiguserikkumise asja juhul, kui puudub linnaosa alaealiste komisjon.

(2) Alaealiste komisjon koordineerib oma haldusterritooriumil alaealistega tehtavat kriminaalpreventiivset tööd.

(3) Alaealiste komisjon määrab peale alaealise õiguserikkumise asja arutelu alaealisele käesoleva seaduse paragrahv 3 lõike 1 punktides 1–8 ettenähtud mõjutusvahendeid või taotleb

maa- või linnakohtult luba käesoleva seaduse paragrahv 3 lõike 1 punktis 9 ettenähtud mõjutusvahendi kohaldamiseks.

§ 131. Rahastamine

(1) Riigieelarvest rahastatakse maavalitsuse juurde moodustatud alaealiste komisjoni:

- 1) sekretäri töötasu;
- 2) majandamiskulud.

(2) Riigieelarves võidakse ette näha toetusi maavalitsuse alaealiste komisjonide kriminaalpreventiivsete arengukavade alusel mõjutusvahendite kohaldamisega seotud kulude katteks.

4. peatükk - ALAEALISE ÕIGUSERIKKUMISE ASJA ARUTAMINE ALAEALISTE KOMISJONIS

§ 14. Taotlus alaealise õiguserikkumise asja arutamiseks

(1) Taotluse alaealise õiguserikkumise asja arutamiseks alaealiste komisjonis võivad esitada:

- 1) alaealise seaduslik esindaja;
- 2) politseiametnik;
- 3) alaealise elukohajärgse valla- või linnavalitsuse volitatud esindaja; [RT I 2010, 41, 240-jõust. 01.09.2010]
- 4) lastekaitseametnik;
- 5) sotsiaalametnik;
- 6) kohtunik;
- 7) [kehtetu -RT I 2001, 50, 288- jõust. 01.07.2001]
- 8) prokurör;
- 9) keskkonnajärelevalve asutuse ametnikud.

(2) Taotlus alaealise õiguserikkumise asja arutamiseks koos talle koolist või töökohast antud iseloomustuse ja sotsiaaltöötaja arvamusega tema perekonna kohta esitatakse alaealise elukohajärgsele alaealiste komisjonile.

(3) Taotlus esitatakse kirjalikult ning selles märgitakse:

- 1) alaealise ees- ja perekonnanimi, isikukood või sünniaeg, alaline elukoht, õppeasutus või töökoht;
- 2) õiguserikkumise fakt;
- 3) taotluse esitaja nimi, postiaadress, töökoht ja amet.

(4) Alaealiste komisjon arutab alaealise õiguserikkumise asja 30 päeva jooksul, arvates taotluse saabumisest, või lükkab arutelu edasi kooskõlas käesoleva seaduse §-ga 17.

§ 15. Alaealise õiguserikkumise asja arutamise ettevalmistamine

(1) Alaealise õiguserikkumise asja arutamise ettevalmistamisel nõuab alaealiste komisjoni sekretär

õppeasutuselt, alaealiselt või tema seaduslikult esindajalt ja muudelt isikutelt välja vajalikud materjalid alaealise ning tema poolt toimepandud teo kohta.

- (2) Alaealiste komisjoni esimees määrab kindlaks alaealise õiguserikkumise asja arutamise aja, koha ning isikud, kelle osalemine asja arutamisel on vajalik.
- (3) Alaealiste komisjoni sekretär saadab käesoleva paragrahvi lõikes 2 nimetatud isikutele kirjaliku kutse, milles teatab alaealise õiguserikkumise asja arutamise aja ja koha.
- (4) Alaealisele ja tema seaduslikule esindajale saadetakse informeeritakse neid käesoleva seaduse §-st 18 tulenevast alaealise sundtoomise võimalusest.

§ 16. Alaealiste komisjoni otsustusvõime

Alaealiste komisjon on otsustusvõimeline, kui istungist võtab osa alaealiste komisjoni esimees või aseesimees ja lisaks vähemalt kolm alaealiste komisjoni liiget.

§ 17. Alaealise õiguserikkumise asja arutamise edasilükkamine

- (1) Alaealiste komisjon lükkab alaealise õiguserikkumise asja arutamise edasi alaealise, tema seadusliku esindaja või käesoleva seaduse § 15 lõike 2 alusel nimetatud isikute istungile mitteilmumise korral või taotluses esinemise korral.
- (2) Alaealiste komisjoni sekretär selgitab välja istungile ilmumata jäänud isikute puudumise põhjused ja võtab vajaduse korral tarvitusele meetmed, et tagada nende ilmumine järgmisele istungile.
- (3) Alaealise õiguserikkumise asja arutamist ei või edasi lükata rohkem kui 30 päeva vastava otsuse tegemisest arvates.
- (4) Käesoleva paragrahvi lõikes 3 nimetatud aja möödumisel lõpetab alaealiste komisjon alaealise õiguserikkumise asja arutamise vastavalt käesoleva seaduse § 25 punktile 6. [RT I 2002, 61, 375- jõust. 01.08.2002]

§ 171. Alaealise õiguserikkumise asja arutamise korraldamine tema elukoha muutumisel

- (1) Kui alaealine asub pärast taotluse esitamist elama teise alaealiste komisjoni tööpiirkonda, lahendab asja arutamist alustanud alaealiste komisjon alaealise õiguserikkumise asja lõpuni.
- (2) Kui alaealise elukoht pärast taotluse esitamist muutub ega ole alaealiste komisjonile teada, lükkab alaealiste komisjon alaealise õiguserikkumise asja arutamise edasi.
- (3) Käesoleva paragrahvi lõikes 2 nimetatud juhtumil on alaealiste komisjon kohustatud rakendama meetmeid alaealise elukoha väljaselgitamiseks.
- (4) Kui alaealiste komisjon on rakendanud kõiki endast olenevaid meetmeid alaealise elukoha väljaselgitamiseks, kuid ühe kuu jooksul alaealise elukoha muutumisest ei ole alaealise elukohta välja selgitatud, lõpetab alaealiste komisjon alaealise õiguserikkumise asja arutamise vastavalt käesoleva seaduse § 25 punktile 7.
- (5) Kui alaealine pärast taotluse esitamist asub elama välisriiki, lõpetab alaealiste komisjon tema õiguserikkumise asja arutamise vastavalt käesoleva seaduse § 25 punktile 8.

§ 18. Alaealise sundtoomine alaealiste komisjoni istungile

- (1) Kui alaealine, keda kohustati kirjaliku kutsega alaealiste komisjoni istungile ilmuma, jääb mõjuva põhjuseta ilmumata, võib alaealiste komisjoni otsuse alusel kohaldada sundtoomist.

(2) Alaealiste komisjon loeb mitteilmumise mõjuvaks põhjuseks haiguse, üldise liikluskatkestuse või muu põhjuse, kui alaealine või tema seaduslik esindaja seda taotleb ja alaealiste komisjon sellega nõus on.

(3) Alaealise sundtoomist teostab politsei. Alaealisele teatatakse sundtoomise põhjus, selgitatakse tema õigusi ning antakse võimalus teatada sundtoomisest oma valikul vähemalt ühele lähedastest.

(4) Alaealise, kes asub alaealiste komisjoniga samas asulas, võib kinni pidada kuni 18 tundi enne istungi algust. Sundtoomisel teisest asulast ei tohi kinnipidamise tähtaeg ületada 48 tundi.

§ 19. Alaealiste komisjoni istung

(1) Alaealiste komisjoni istung on kinnine.

(2) Istungit juhib alaealiste komisjoni esimees, tema äraolekul aseesimees.

(3) Alaealiste komisjon vaatab läbi alaealise õiguserikkumise asja kohta kogutud materjalid, kuulab ära alaealise ja tema seadusliku esindaja ütlused ning kannatanu ja tunnistaja olemasolu puhul võimaluse korral nende ütlused.

(4) Alaealiste komisjoni istungil peab viibima alaealine, tema esindaja ja alaealise õiguserikkumise asja arutamiseks taotluse esitanud isik või taotluse esitanud institutsiooni esindaja.

(5) Kohtunik või prokurör, kes on esitanud taotluse alaealise õiguserikkumise asja arutamiseks, osaleb alaealiste komisjoni istungil soovi korral.

§ 20. Alaealiste komisjoni õigused ja kohustused

(1) Alaealiste komisjoni õigused:

1) nõuda seletusi ja vajalikke materjale isikutelt, kellel võib olla asjassepuutuvat informatsiooni alaealise ja tema poolt toimepandud õiguserikkumise kohta;

2) alaealise huvides ajutiselt eemaldada asja arutamiseks alaealine või tema seaduslik esindaja;

3) teha lapse elukohajärgsele valla- või linnavalitsusele ettepanek laps perekonnast eraldada; [RT I 2009, 60, 395- jõust. 01.07.2010]

4) kinnitada alaealise taotlus esindaja määramiseks vastavalt käesoleva seaduse paragrahv 21 lõikele 3;

5) määrata alaealisele esindaja, kui tema seaduslik esindaja või alaealise poolt taotletud esindaja ei ole suuteline tema huvisid kaitsma või kui alaealise esindaja huvid ei ole kooskõlas alaealise huvidega. Esindaja kinnitab oma nõusolekut alaealise esindamiseks allkirjaga;

6) otsustada alaealise sundtoomine tulenevalt käesoleva seaduse paragrahvist 18.

(2) Alaealiste komisjoni kohustused:

1) selgitada istungi algul alaealisele ja tema esindajale allkirja vastu nende õigusi ja kohustusi;

2) saata käesoleva seaduse § 15 lõikes 4 nimetatud isikutele tähtkirjaga kutse vähemalt nädal aega enne alaealiste komisjoni istungi toimumist; [RT I 2002, 61, 375- jõust. 01.08.2002]

3) teha otsus hiljemalt kolme päeva möödumisel arutelust vastavalt käesoleva seaduse paragrahvile 23;

4) alaealise teadmisel otsustada alaealise töökoha või õppeasutuse informeerimine alaealiste komisjoni otsusest.

§ 21. Alaealise ja tema esindaja õigused ja kohustused

(1) Alaealisel ja tema esindajal on alaealise õiguserikkumise asja arutamisel alaealiste komisjonis õigus:

- 1) teada, millist õiguserikkumise asja arutatakse;
- 2) teada, missuguste materjalide põhjal õiguserikkumise asja arutatakse ning tutvuda kogutud materjalidega;
- 3) võtta osa alaealise õiguserikkumise asja arutamisest, välja arvatud käesoleva seaduse paragrahv 20 lõike 1 punktis 2 sätestatud juhul;
- 4) saada teavet ütluste andmise tagajärgede kohta;
- 5) saada teavet tema suhtes võimalike kohaldatavate mõjutusvahendite kohta.

(2) Alaealise esindajal on õigus esitada asjakohaseid taotlusi ja proteste.

(3) Alaealisel on õigus taotleda endale esindaja määramist, kui tema seadusliku esindaja huvid on alaealise huvidega vastuolus.

(4) Alaealise esindaja on kohustatud asja arutamisel alaealiste komisjonis:

- 1) andma alaealisele asjassepuutuvat teavet;
- 2) selgitama alaealisele tema ütluste andmise tagajärgi;
- 3) tegema mõistetavaks alaealise ütlused ja taotlused ning esitama need alaealiste komisjonile lähtuvalt alaealise huvidest.

(5) Alaealisel ja tema esindajal on kohustus ilmuda kutse saamisel alaealise õiguserikkumise asja arutamisele alaealiste komisjoni.

§ 22. Alaealiste komisjoni istungi protokoll

(1) Alaealiste komisjoni istung protokollitakse. Protokollile märgitakse:

- 1) istungi aeg, koht ja istungist osavõtnud isikute nimed;
- 2) alaealisele ja tema esindajale nende õiguste selgitamine;
- 3) alaealise ja tema esindaja ütluste sisu, nende taotlused ja kaebused;
- 4) tunnistaja ja kannatanu olemasolu korral nende ütluste sisu.;
- 5) alaealiste komisjoni liikmete ettepanekud ja arvamused.

(2) Protokollile koostab alaealiste komisjoni sekretär. Protokollile kirjutavad alla alaealiste komisjoni istungit juhtinud esimees või aseesimees ja sekretär.

5. peatükk - ALAEALISTE KOMISJONI OTSUS

§ 23. Alaealiste komisjoni otsuse tegemine

(1) Alaealiste komisjon teeb otsuse komisjoni istungil alaealise õiguserikkumise asja arutelu lõppedes või hiljemalt kolme päeva möödumisel arutelust, kui otsuse tegemiseks on vaja enam aega.

(2) Kui otsust ei tehtud alaealise õiguserikkumise asja arutelu lõppedes, teatab alaealiste komisjoni istungit juhtinud isik, millal ja kus otsus tehakse teatavaks.

(3) Alaealiste komisjon teeb otsuse arutamise osavõtnud alaealiste komisjoni liikmete lihthäälteenamusega. Häälte võrdse jagunemise korral otsustab alaealiste komisjoni esimehe, tema äraolekul aseesimehe hääl. Otsuse tegemise ajal võivad nõupidamistoas viibida ainult alaealiste komisjoni liikmed ja sekretär.

§ 24. Alaealiste komisjoni otsus

(1) Alaealiste komisjoni otsusega:

- 1) määratakse mõjutusvahend;
- 2) lükatakse asja arutamine edasi vastavalt käesoleva seaduse paragrahvile 17 või
- 3) lõpetatakse asi vastavalt käesoleva seaduse paragrahvile 25;
- 4) kohaldatakse sundtoomist vastavalt käesoleva seaduse §-le 18.

(2) Alaealiste komisjoni otsuses märgitakse:

- 1) otsuse tegemise koht ja aeg;
- 2) istungist osavõtnud alaealiste komisjoni liikmete ees- ja perekonnanimed;
- 3) alaealise ees- ja perekonnanimi, sünniaeg ja -koht, alaline elukoht ning õppeasutus või töökoht;
- 4) taotluse esitaja ees- ja perekonnanimi;
- 5) taotluse sisu;
- 6) otsust põhistav osa;
- 7) mõjutusvahendi määramise korral selle kohaldaja, kohaldamise aeg, kord ja tingimused; Alaealise mõjutusvahendite seadus Leht 9 / 10
- 8) otsuse vaidlustamise kord ja tähtaeg.

(3) Alaealiste komisjoni otsusele kirjutavad alla alaealiste komisjoni istungit juhtinud esimees või aseesimees ja sekretär.

(4) Alaealiste komisjoni otsus allkirjastatakse komisjoni tööd juhtinud isiku poolt ning edastatakse alaealisele ja tema esindajale allkirja vastu kätteandmisega ja mõjutusvahendi kohaldajale posti teel. [RT I 2002, 61, 375- jõust. 01.08.2002]

§ 25. Alaealise õiguserikkumise asja arutelu lõpetamise alused

Alaealise õiguserikkumise asja arutelu lõpetatakse:

- 1) kui arutatav alaealise õiguserikkumise asi kuulub kohtu pädevusse;
- 2) kui taotluse esitanud isik loobub taotlusest alaealise õiguserikkumise asja arutada ja alaealiste komisjon nõustub sellega;
- 3) kui taotluse esitanu ja alaealine jõuavad enne alaealise õiguserikkumise asja arutamist kokkuleppele ja alaealiste komisjon aktsepteerib kokkulepet;
- 4) kui taotlus tugineb väärinformatsioonil;
- 5) alaealise, kelle õiguserikkumise asja arutatakse, surma korral;
- 6) kui alaealiste komisjon on alaealise õiguserikkumise asja arutelu edasi lükanud kuni 30 päeva ning selleks ajaks ei ole alaealiste komisjonile esitatud kõiki käesoleva seaduse § 14 lõigetes 2 ja 3 nimetatud andmeid ja dokumente;
- 7) kui alaealise elukoht ei ole alaealiste komisjonile teada;
- 8) kui alaealine asub elama välisriiki. [RT I 2002, 61, 375- jõust. 01.08.2002]

§ 26. Alaealiste komisjoni otsuse vaidlustamine

Käesoleva seaduse § 3 lõike 1 punktides 1–8 nimetatud mõjutusvahendite määramise ning alaealiste komisjoni toimingute ja otsuste peale võib esitada vaide maavanemale. [RT I 2002, 61, 375- jõust. 01.08.2002]

27. Alaealiste komisjoni otsuse jõustumine

Alaealiste komisjoni otsus jõustub otsuse vaidlustamise tähtaja möödumisele järgnevast päevast.

LISA 2 Lapse õigusrikkumise juhtumisse sekkumise seaduseelnõu

EELNÕU

21.11.2013

1. peatükk - ÜLDSÄTTED

§ 1. Seaduse reguleerimisala

(1) Käesolev seadus sätestab lapse õiguserikkumise juhtumisse sekkumise korralduse ja põhimõtted.

(2) Käesolevat seadust kohaldatakse juhul, kui:

1) seitsme- kuni kolmeteistaastane laps on toime pannud õigusvastase teo, mis vastab karistusseadustikus või muus seaduses sätestatud süüteokoosseisule ning kohtuväline menetleja või kohus väärteomenetluse seadustiku § 29 lõike 2 kohaselt, uurimisasutus või prokuratuur kriminaalmenetluse seadustiku § 201 lõike 1 kohaselt saadab juhtumi sekkumiseks sekkumise korraldajale;

2) neljateist- kuni seitsmeteistaastane laps on toime pannud karistusseadustikus või muus seaduses sätestatud süüteo ning kohtuväline menetleja või kohus väärteomenetluse seadustiku § 30 lõike 2 kohaselt, prokuratuur kriminaalmenetluse seadustiku § 201 lõike 2 kohaselt või kohus, leides, et last saab mõjutada karistust või karistusseadustiku §-s 87 ettenähtud mõjutusvahendit kohaldamata, saadab juhtumi sekkumiseks sekkumise korraldajale.

(3) Käesolevas seaduses ettenähtud haldusmenetlusele kohaldatakse haldusmenetluse seaduse sätteid, arvestades käesoleva seaduse erisusi.

§ 2. Lapse õiguserikkumise juhtumisse sekkumise põhimõtted

(1) Lapse õiguserikkumise juhtumisse sekkumisel tuleb seada esikohale lapse huvid ning arvestada lapse vanusest, rahvusest, soost ja isiksuse arengust tulenevate iseärasustega. Sekkumisel tuleb tagada:

1) lapse õiglane kohtlemine;

2) lapsele võimalus aru saada toime pandud teo tagajärgedest ja nende eest vastutada;

3) asjakohane ja viivituseeta tegutsemine;

4) lapsele võimalus tegu ja selle tagajärjel tekkinud kahju heastada ning osaleda edaspidi ühiskonnaelus selle võrdväärse liikmena.

(2) Lapse kohtlemisel lähtutakse Eesti Vabariigi lastekaitse seadusest, arvestades käesoleva seaduse erisusi.

2. peatükk - SEKKUMINE

1. jagu - Sekkumise korraldus

§ 3. Sekkumine

(1) Sekkumine käesoleva seaduse tähenduses hõlmab järgmiste ülesannete täitmist:

1) sekkumise algatamine;

2) sekkumishindamine, sekkumismeetme tulemuslikkuse hindamine ja jätkutoe vajaduse hindamine;

- 3) sekkumismeetme määramine ja selle rakendamise korraldamine;
- 4) sekkumismeetme rakendamine.

(2) Sekkumise korraldaja on eelkõige käesoleva paragrahvi lõike 1 punktides 1-3 loetletud ülesannete täitja. Sekkumise korraldaja võib olla ka sekkumismeetme rakendaja.

§ 4. Sekkumise korraldamise tagamine

(1) Sekkumise korraldamise vähemalt igas maakonnas tagab Haridus- ja Teadusministeerium või tema hallatav asutus.

(2) Haridus- ja Teadusministeerium võib sõlmida riigi sihtasutusega halduslepingu, et tagada sekkumise korraldamine vähemalt igas maakonnas. Halduslepingu täitmise üle teostab järelevalvet Haridus- ja Teadusministeerium.

(3) Haridus- ja teadusminister võib määrusega kehtestada sekkumishindamise, sekkumismeetme tulemuslikkuse hindamise, jätkutoe vajaduse hindamise ja sekkumismeetme määramise täpsema korra.

(4) Käesoleva seaduse § 3 lõike 1 punktides 1-3 loetletud ülesannete täitmist rahastatakse riigieelarvest Haridus- ja Teadusministeeriumi eelarve kaudu.

§ 5. Lapsel ja tema vanema õigused ja kohustused

(1) Lapsel ja tema vanemal või eestkostjal (edaspidi *vanem*) on haldusmenetluse seaduses sätestatud õigused, sealhulgas õigus:

- 1) tutvuda sekkumishindamisel kogutud materjalidega ja sekkumishinnanguga;
- 2) kaasa rääkida last puudutavates otsustes ning neid mõjutada, kui lapse huvidest ei tulene teistsugust vajadust;
- 3) saada teavet sekkumismeetmete ning nende rakendamise tingimuste ja korra kohta;
- 4) avaldada arvamust ja esitada asjakohaseid taotlusi;
- 5) nõuda käesoleva seaduse § 14 lõikes 3 nimetatud ekspertide kaasamist otsuse tegemisse.

(2) Lapsel ja tema vanemal on haldusmenetluse seaduses sätestatud kohustused, sealhulgas kohustus:

- 1) kutse saamisel kohtuda sekkumise korraldajaga;
- 2) anda sekkumishinnangu koostamisel asjakohast teavet;
- 3) täita sekkumismeetme määramise otsusest tulenevaid kohustusi.

§ 6. Teovõime

(1) Lapsel kui piiratud teovõimega isikul ei ole käesoleva seaduse §-s 3 loetletud sekkumisülesannete täitmisel teovõimet tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 8 lõike 2 tähenduses, kui käesolev seadus ei sätesta teisiti.

(2) Vähemalt viieteistaastasel lapsel on käesoleva seaduse §-s 3 loetletud sekkumisülesannete täitmisel teovõime, kui ta sekkumise korraldaja hinnangul saab oma toimingutest menetluses aru ning ei kahjusta enda ega oma lähedaste huve. 3

(3) Asjaolu, et lapsel on käesoleva seaduse §-s 3 loetletud sekkumisülesannete täitmisel teovõime, ei välista ega piira tema vanema õigust sekkumisülesannete täitmisel osaleda.

Vanema toiming loetakse lapse tehtuks, välja arvatud juhul, kui see on vastuolus lapse toiminguga või lapse huvidega.

(4) Käesoleva paragrahvi lõikes 2 sätestatud juhul toimetatakse lapsele ettenähtud dokumendid kätte ka vanemale ning sekkumise korraldaja tagab tema ärakuulamise kõigis juhtumi lahendamisel olulistest küsimustes.

§ 7. Sekkumise korraldaja õigused ja kohustused

(1) Sekkumise korraldajal on haldusmenetluse seaduses sätestatud õigused. Sekkumise korraldaja võib määrata lapsele esindaja, kui vanema huvid on vastuolus lapse huvidega.

(2) Kui lapse elukoht ei ole teada, peab sekkumise korraldaja tegema kõik endast oleneva, et see välja selgitada.

(3) Sekkumise korraldajal on õigus saada riigiasutustelt, kohaliku omavalitsuse üksuse asutustelt, juriidilistelt ja füüsilistelt isikutelt sekkumisülesannete täitmiseks vajalikku teavet.

(4) Sekkumise korraldajal on haldusmenetluse seaduses sätestatud kohustused, sealhulgas kohustus:

1) tagada oma ülesannete täitmisel lapse õiguste ja huvide kaitse;

2) lähtuda otsuste tegemisel eelkõige lapse huvidest;

3) tagada lapse ja tema vanema teavitamine sekkumise asjaoludest ning lapse õigustest ja kohustustest neile arusaadaval viisil ja vormis, lähtudes sealhulgas lapse arengutasemest;

4) küsida lapse arvamust ja kuulata tema vastuväiteid, tehes seda vajaduse korral vanema juuresolekuta.

2. jagu

Sekkumise algatamine ja sekkumishindamine

§ 8. Sekkumise algatamine

(1) Sekkumine algatatakse kohtuvälise menetleja, uurimisasutuse, prokuratuuri või kohtu saadetud juhtumi registreerimisel.

(2) Sekkumise algatamisel loob sekkumise korraldaja juhtumi kohta toimiku, kus säilitatakse sekkumisülesannete täitmiseks vajalikke dokumente.

§ 9. Sekkumishindamine

(1) Sekkumishindamine viiakse läbi kuue nädala jooksul alates sekkumise algatamisest.

(2) Sekkumishindamisel koostab sekkumise korraldaja sekkumishinnangu. Sekkumishinnang sisaldab lapse iseloomustust, tema sotsiaalse keskkonna kirjeldust, lapse käitumist mõjutavate riski- ja kaitsetegurite kirjeldust ning nendest tulenevat põhjendatud ettepanekut sekkumismeetme määramiseks.

(3) Sekkumishinnangu koostamisel võib sekkumise korraldaja kaasata asjakohaseid eksperte. Ekspertide kaasamisel pikeneb sekkumishindamise tähtaeg ekspertiisi läbiviimise aja võrra. 4

§ 10. Sekkumishindamise tähtaja pikendamine

Põhjendatud vajadusel võib sekkumise korraldaja sekkumishindamise tähtaega pikendada kuni kuus nädalat. Põhjendatud vajaduseks loetakse eelkõige lapse elukoha muutumist.

§ 11. Juhtumi üleandmine lapse elukoha muutumisel

Kui laps asub pärast sekkumise algatamist elama teise sekkumise korraldaja vastutuspiirkonda ja tema uus elukoht on teada, annab sekkumise algatanud sekkumise korraldaja juhtumi üle sekkumise korraldajale, kelle vastutuspiirkonda laps elama asus, kui see on kooskõlas lapse huvidega.

3. jagu

Sekkumismeetme määramine

§ 12. Sekkumismeede

(1) Sekkumismeede on abinõu või abinõude kogum eelkõige sotsiaal-, tervishoiu-, noorsootöö- või haridusvaldkonnas. Sekkumismeedet ja selle rakendamist käesoleva seaduse tähenduses rahastatakse vastava valdkonna seadusega ette nähtud alustel ja korras.

(2) Sekkumismeetmete loetelu kehtestab Vabariigi Valitsus määrusega.

§ 13. Sekkumise korraldaja pädevus sekkumismeetme määramisel

Sekkumise korraldaja määrab sekkumismeetme või taotleb tsiviilkohtumenetluse seadustiku alusel kohtult luba põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse §-s 471 sätestatud sekkumismeetme rakendamiseks.

§ 14. Sekkumismeetme määramise otsuse tegemine

(1) Sekkumismeetme määramise otsus tehakse kümne tööpäeva jooksul alates sekkumishindamise lõpetamisest.

(2) Otsus tehakse kirjalikus menetluses.

(3) Vajaduse korral kaasatakse otsuse tegemisse lapse elukohajärgse maavalitsuse ja politsei ennetusteenistuse esindaja. Kaasamise vajaduse otsustab sekkumise korraldaja, välja arvatud käesoleva seaduse § 5 lõike 1 punktis 5 sätestatud juhul.

(4) Sekkumismeetme määramisel peab sekkumise korraldaja:

1) tegema kõik endast oleneva, et laps ja tema teo tagajärjel kahju kannatanud isik jõuaksid kokkuleppele kahju heastamises või omavahelise konflikti lahendamises;

2) eelistama lapse õigusi ja vabadust vähim piiravat meetet, mis tagab sekkumise eesmärgi täitmise, kui lapse huvidest ei tulene teistsugust vajadust;

3) eelistama meetet, mis võimaldab lapsel oma teoga tekitatud kahju heastada ja arendab tema vastutustunnet;

4) eelistama meetet, mida on võimalik rakendada lapse loomulikus keskkonnas tema elukohas või selle lähedal, kui lapse huvidest ei tulene teistsugust vajadust.

§ 15. Sekkumise korraldaja otsus

(1) Sekkumise korraldaja otsusega võib:

1) määrata sekkumismeetme;

- 2) lõpetada sekkumise käesoleva seaduse § 17 lõike 1 alusel;
- 3) taotleda kohtult põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse §-s 471 sätestatud sekkumismeetme määramise luba.

(2) Sekkumise korraldaja otsuses märgitakse:

- 1) otsuse tegemise koht ja aeg;
- 2) otsuse tegemises osalenud isikute ees- ja perekonnanimed;
- 3) sekkumise algatamise aluseks olnud materjalide üleandja ees- ja perekonnanimi;
- 4) otsust põhistav selgitus;
- 5) sekkumismeetme rakendaja;
- 6) meetme rakendamise algusaeg ning käesoleva seaduse § 18 lõikes 4 sätestatud aruande esitamise tähtaeg;
- 7) otsuse vaidlustamise kord ja tähtaeg.

(3) Sekkumise korraldaja toimetab otsuse lapsele ja tema vanemale kätte haldusmenetluse seaduse § 25 lõike 1 kohaselt. Sekkumise korraldaja edastab otsuse sekkumismeetme rakendajale, lapse elukohajärgsele kohaliku omavalitsuse üksusele ja elukohajärgse politseiasutuse ennetusteenistusele.

§ 16. Otsuse täitmise üleandmine lapse elukoha muutumisel

Kui laps asub pärast sekkumismeetme määramise otsuse tegemist elama teise sekkumise korraldaja vastutuspiirkonda ja tema uus elukoht on teada, annab sekkumise korraldaja otsuse täitmise sekkumismeetme rakendamiseks, tulemuslikkuse ja jätkutoe vajaduse hindamiseks üle sekkumise korraldajale, kelle vastutuspiirkonda laps elama asus, kui see on kooskõlas lapse huvidega.

§ 17. Sekkumise lõpetamine

(1) Sekkumine lõpetatakse:

- 1) kui sekkumismeede on tulemuslikult rakendatud ja selle tulemuslikkuse hindamisel ei tuvastata jätkutoe vajadust, samuti juhul, kui lapsega ei jõuta kokkuleppele jätkutoe meetme rakendamises;
- 2) kui laps on õiguserikkumisega tekitatud kahju heastanud või asunud kahju heastama enne sekkumismeetme määramise otsuse tegemist ja sekkumise korraldaja aktsepteerib kokkulepet;
- 3) kui õiguserikkumise juhtum on läbi viidud lepitustoimingud ja pooled on jõudnud kokkuleppele ning sekkumise korraldaja aktsepteerib kokkulepet;
- 4) kui pärast sekkumishindamist on märkimisväärselt muutunud lapse elukorraldus või tervislik seisund ning sekkumismeetme rakendamine ei ole käesoleva seaduse eesmärgist lähtuvalt enam asjakohane;
- 5) kui sekkumise korraldaja on sekkumishindamise tähtaega pikendanud kuni kuus nädalat lapse elukoha väljaselgitamiseks ning selleks ajaks ei ole lapse elukohta välja selgitatud;
- 6) kui sekkumise korraldaja on sekkumishindamise tähtaega pikendanud kuni kuus nädalat ning selleks ajaks ei ole olnud võimalik teavitada last ja tema vanemat sekkumise korraldamisest neile arusaadaval viisil ja vormis sekkumise korraldajast olenematul põhjusel;
- 7) kui laps asub elama välisriiki;

8) lapse surma korral.

(2) Sekkumise lõpetamisest teavitatakse lapse viimase teadaoleva elukoha järgset kohaliku omavalitsuse üksust ja politseiasutuse ennetusteenistust.

4. jagu

Sekkumismeetme rakendamine, selle tulemuslikkuse hindamine ja jätkutugi

§ 18. Sekkumismeetme rakendamine

(1) Sekkumise korraldaja rakendab sekkumismeedet või korraldab selle rakendamise.

(2) Sekkumise korraldaja peab jälgima sekkumismeetme rakendamist. Vajaduse korral on sekkumise korraldajal õigus nõuda sekkumismeetme rakendajalt vahearuande esitamist.

(3) Sekkumismeetme rakendaja peab teatama sekkumise korraldajale kõigist sekkumismeetme rakendamisega seotud olulistest asjaoludest, eelkõige nendest, mis takistavad meetme rakendamist.

(4) Viie tööpäeva jooksul pärast sekkumismeetme rakendamise lõppu koostab sekkumismeetme rakendaja aruande ning edastab selle koopia lapsele ja tema vanemale. Kui sekkumismeedet ei rakenda sekkumise korraldaja, esitab sekkumismeetme rakendaja aruande ka sekkumise korraldajale.

(5) Sekkumise korraldaja hindab sekkumismeetme tulemuslikkust käesoleva paragrahvi lõikes 4 nimetatud aruande põhjal kümne tööpäeva jooksul alates aruande laekumisest.

(6) Sekkumismeetme tulemuslikkuse hindamisel selgitatakse välja jätkutoe vajadus.

(7) Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse §-s 471 sätestatud sekkumismeetme rakendamisel määrab kohus kuupäeva, millal laps peab hariduslike erivajadustega õpilaste kooli õppima asuma. Endale või teistele püsivalt ohtliku käitumisega lapse kaitsmise eesmärgil võib kohus anda sekkumismeetme kohese rakendamise loa.

(8) Kui vanem ei taga määratud kuupäevaks lapse ilmutist hariduslike erivajadustega õpilaste kooli, edastab sekkumise korraldaja lapse elukoha järgsele politseiasutusele sundtoomise taotluse.

§ 19. Jätkutugi

Jätkutugi on sekkumismeede käesoleva seaduse § 12 tähenduses. Jätkutoe meetet rakendatakse kokkuleppel lapse ja tema vanemaga juhul, kui sekkumise tulemuslikkuse hindamisel tuvastatakse jätkutoe vajadus või kui sekkumismeetme rakendamise aruandest selgub, et laps ei täitnud sekkumismeetmest tulenevaid kohustusi.

LISA 3 Sekkumismeetmed

21.11.2013

VABARIIGI VALITSUSE MÄÄRUS

Sekkumismeetmete loetelu

Määrus kehtestatakse lapse õiguserikkumise juhtumisse sekkumise seaduse § 12 lõike 2 alusel.

§ 1. Sekkumismeetmete loetelu

Lapse õiguserikkumise juhtumisse sekkumisel võib määrata eelkõige järgmisi sekkumismeetmeid:

- 1) Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse paragrahvi 58 alusel rakendatavad tugi- ja mõjutusmeetmed;
- 2) Noorsootöö seaduse paragrahvi 3 tähenduses rakendatav noorteprojekt või noorteprogramm, paragrahvi 10 alusel rakendatav noortelaager, paragrahvi 12 alusel rakendatav projektlaager;
- 3) Sotsiaalhoolekande seaduse paragrahvi 11 alusel rakendatav sotsiaalnõustamine, paragrahvi 11 2 alusel rakendatav rehabilitatsiooniteenus alaealiste komisjoni poolt suunatud noorele;
- 4) Eesti Vabariigi lastekaitse seaduse paragrahvi 58 alusel rakendatav järelhooldus, paragrahvi 61 alusel rakendatav tugiperekond või –isik;
- 5) Psühhiaatrilise abi seaduse paragrahvi 3 alusel rakendatav vabatahtlik psühhiaatriline abi;
- 6) Lepituseaduse paragrahvi 1 lõike 2 alusel rakendatav lepitusmenetlus;
- 7) Ohvriabiseaduse paragrahvi 6 3 lõike 2 alusel rakendatav lepitusteenus.

§ 2. Määruse jõustumine

Määrus jõustub 2015. aasta 1. septembril.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helena Heidemann (27.11.1991),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
Laps kehtivas ja planeeritavas alaealiste õigusrikkujatega tegelemise süsteemis,
mille juhendaja on Dagmar Kutsar

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil,
sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja
lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas
digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 02.06.2014